

D. MƏMMƏDOV

BEYNƏLXALQ DAŞIMALAR (Mühazirələr)

BAKI – 2022

1. Beynəlxalq avtomobil daşımalarının təşkili.....	5
1.1. Giriş. Beynəlxalq daşımaların hüquqi əsasları...	5
Beynəlxalq nəqliyyat təşkilatları.....	8
2.1. Beynəlxalq avtomobil yük daşımalarının növləri və icazə sistemi.....	17
2.2. Avtomobil yük daşıma sənədlərinin ümumi siyahısı.....	24
3. Avtomobil nəqliyyat vasitələrinin hərəkətinin marşrutlaşdırılması.....	32
3.1. BYD üçün yollar şəbəkəsi Hərəkət marşrutlarının seçilməsi.....	32
4. Beynəlxalq yük daşımaların marşrutlaşdırılması.....	39
4.1. Səmərəli marşrutların tərtib olunması.....	39
4.2. Marşrutda nəqliyyat vasitələrinin iş göstəriciləri.....	43
5. Beynəlxalq yollarda yük daşımaların yerinə yetirilməsi.....	47
5.1. Beynəlxalq yük daşımaları müqaviləsi və onun rəsmiləşdirilməsi.....	47
Bölmə 6. Spesifik beynəlxalq yük daşımaları.....	

6.1. Nəqliyyat vasitələrinin BYD buraxılması haqqında şəha-dətnamə. Spesifik beynəlxalq yük daşımaları	51
7. Konteyner və altlıqlarda beynəlxalq yük daşımaları.....	58
7.1. Konteyner və paket daşımaları. Qarışıq rabitə- lərdə daşımalar. Qarışıq rabitələr sahəsində beynəl- xalq saziş və konvensiyalar.....	58
8. Beynəlxalq avtomobil sərnişin daşımaları.....	
8.1. Beynəlxalq avtomobil sərnişin daşımalarının təsnifatı. SANV –nə, sürücülərə və ekipajın işinə qoyulan tələblər.....	69
8.2. BASD –da baqaj və əl yüklərinə tələblər. Sərnişin terminalında göstərilən xidmətlər və informasiyalar. SANV–nə dövlət sərhəddini keçməsinə avtonəqliyyat nəzarəti.....	76
9. Müntəzəm rabitələrdə sərnişin daşımaları.....	81
9.1. Müntəzəm rabitələrdə sərnişin daşımaları.....	81
10. Qeyri - müntəzəm rabitələrdə sərnişin daşımaları.....	85
10.1. Qeyri – müntəzəm rabitələrdə sərnişin daşımaları.....	85
11. Beynəlxalq sərnişin daşımaları iştirakçılarının hüquq və vəzifələri.....	89

11.1. Sərnişinlərin, avtomobil daşıyıcıların, sərnişin avtonəqliyyat vasitəsinin işçi heyəti üzvlərinin hüquq və vəzifələri.....	89
11.2. Avtomobil daşımaları sifarişçisi və iştirakçılarının məsuliyyəti. Pretenziya və iddiaların verilməsi qaydaları. Avtomobil sərnişin daşımalarına dövlət nəzarəti.....	97

**BEYNƏLXALQ AVTOMOBİL
DAŞIMALARININ TƏŞKİLİ**
**Giriş. Beynəlxalq avtomobil daşımalarının
hüquqi əsasları**

Beynəlxalq daşımalara ən azı bir dövlət sərhəddini keçməklə həyata keçirilən daşımalar aiddir.

Beynəlxalq yük daşımaların (BYD) hüquqi əsasları beynəlxalq avtomobil daşımaları haqqında ikitərəfli sazişlər (razılaşmalar); beynəlxalq konvensiya, saziş və protokollar; Milli qanunvericilik normaları sayılır.

Azərbaycan Respublikası (AR) digər ölkələrlə beynəlxalq avtomobil daşımaları üzrə ikitərəfli sazişlər bağlamışdır. Bu sazişlərdə daşımaların ümumi prinsipləri öz əksini tapır.

Beynəlxalq avtomobil sərnişin daşımalarının (BASD) hüquqi əsası həmçinin çoxtərəfli müqavilələr sayılır və AR-də onların iştirakçısıdır. Bunlara aşağıdakılar aiddir:

1. BASD və baqaj daşımaları qaydaları haqqında Konvensiya və ona əlavə edilən MDB iştirakçı döv-

lətlərin beynəlxalq rabitələrdə sərnəşin və baqaj daşımaları Qaydaları (BASDK – 1977 il);

2. BASD zamanı sərnəşinlərin məcburi sığortası haqqında saziş və ona əlavə edilən (BASD zamanı sərnəşinlərin məcburi sığortası haqqında əsasnamə, 1999-cu il;

3. BASD –nı həyata keçirən nəqliyyat ekipajının işi üzrə Avropa sazişi (AETR-ECTP), 1970-ci il.

Respublikamız iştirakçısı olmadığı bəzi beynəlxalq müqavilələrin ayrı-ayrı maddələrindən istifadə edir. Məsələn, BASD üzrə müqavilə haqqında Konvensiya (CVR/ASDK), 1978; (CVR/ASDK) – ya əlavə protokol -1978; qeyri – müntəzəm rabitələrdə BASD üzrə saziş (ASOR), 1982 və s.

Qeyri – müntəzəm rabitələrdə BASD üzrə saziş (ASOR) 1982 – ci il may ayında Dublində Avropa İqtisadi Birliyi (EFC) və EFC-yə daxil olmayan ölkələrin Nəqliyyat Nazirlərinin Avropa Konfransı (CEMT) üzv olan dövlətlər arasında bağlanıb. Saziş 5 il müddətinə bağlanır və sonrakı 5 il üçün uzadılır.

BASD məsələləri aşağıdakı hüquqi sənədlərlə rəqlamentləşdirilir:

1. AR BASD qaydaları;
2. BASD –na icazə sisteminin reallaşdırılması

- və onun yetirilməsinə AR sərhədlərindəki keçid məntəqələrində nəzarətin təşkili haqqında əsasnamə;
3. Qeyri – müntəzəm BASD-nın təşkili qaydaları haqqında əsasnamə;
 4. Müntəzəm BASD-nın təşkili qaydaları haqqında əsasnamə;
 5. Müntəzəm BASD-nın yerinə yetirilməsi üzrə konkursun aparılması qaydaları haqqında əsasnamə 2003;
 6. Müntəzəm BASD marşrutlarının pasportlaşdırılması haqqında əsasnamə;
 7. Müntəzəm rabitələrdə avtobusla gediş biletlərinin qabaqcadan satışı və bronlaşdırılması qaydaları haqqında əsasnamə, 2003;
 8. AN ilə yük və sərnişinlərin təhlükəsiz daşınmasının təşkili qaydaları, 2002 – ci il;
 9. ANV sürücülərinin işə buraxılması qaydaları haqqında əsasnamə (2005 –ci il redaktəsi ilə);
 10. Müntəzəm rabitələrdə beynəlxalq avtobus marşrutlarında gediş biletinin doldurulması və baqajın daşınması üçün baqaj birkalarından istifadə üzrə əsasnamə, 2003 il;

11. Avtobuslarda gediş sənədlərinin (biletin) verilməsi, saxlanması, təchizatı və uçotu haqqında əsasnamə, 2003 il;

12. Müntəzəm rabitələrdə beynəlxalq və şəhərlərarası marşrutların açılmasına icazə verən komissiya haqqında əsasnamə.

BASD –nın təşkili və yerinə yetirilməsi məsələləri üzrə kompetent icra orqanı hazırda Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyidir.

Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq yük daşımaları-nın inkişafına qeyri- hökumət təşkilatı – ABADA (Beynəlxalq Avtomobil Daşıyıcıları Assosiasiyası) köməklik edir.

Beynəlxalq nəqliyyat təşkilatları

Beynəlxalq yük və sərnişin daşımalarının təşkili normativ hüquqi sənədlərlə tənzimlənir. Bu sənədlər müxtəlif dövlət və qeyri – hökumət təşkilatları və onların müvafiq orqanları tərəfindən işlənilib hazırlanır.

- Beynəlxalq Avtomobil Daşımalarında (BAD) iştirak edən nəqliyyat vasitələrinə qoyulan tələblər;

- Avtomobil yollarında nəqliyyat vasitələrinin (NV) hərəkətinin təşkili, təhlükəsizliyi və qaydaları;
- BAD –nın yerinə yetirilmə şəraiti;
- BAD həyata keçirən NV-nin sürücülərinə qoyulan tələblər və onların işinin təşkili;
- daşıma prosesində iştirak edən tərəflərin hüquqları, vəzifə və öhdəlikləri;
- BAD zamanı sərhəd və gömrük nəzarəti qaydaları;
- BAD və orada iştirak edən nəqliyyat vasitələrinin vergi öhdəlikləri.

BAD – nın təşkilində maneələrin aradan qaldırılmasınınin AİK-nın ilə tək cə milli dövlət təşkilatları deyil, həm də beynəlxalq təşkilatlar məşğul olur. Onlarda öz növbəsində hökumət və qeyri – hökumət təşkilatlarına bölünürlər.

Hökumət təşkilatlarına BMT AİK daxili nəqliyyat üzrə Komitəsi (BMT AİK DNK) və AİB-nin nəqliyyat üzrə komissiyası aiddir.

Qeyri - hökumət beynəlxalq nəqliyyat təşkilatlarına Beynəlxalq avtomobil nəqliyyatı ittifaqı (İRU), Beynəlxalq ekspeditor assosiasiyaları federasiyası

(FIATA) və həmçinin milli assosiasiyalar və ittifaqlar aiddir.

Azərbaycan Respublikasında qeyri- hökumət təşkilatlarına ABADA aiddir.

1.1. BMT –nin AIK-nın DAXİLİ NƏQLİYYAT KOMİTƏSİ

BMT – nin AIK-nın məqsədi (1947 – ci ildə yaradılmış) avropa ölkələrinin iqtisadiyyatının inkişafına və onlar arasında iqtisadi əməkdaşlığın təşkilinə yönəldilən tədbirlərin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsidir. Nəqliyyat üzrə ümum-avropa problemlərinin müzakirəsi və həlli daxili nəqliyyat komitəsinin (DNK) kompetensiyasına aiddir.

Komitə ümumavropa hökumətlərarası məşvərətçi orqan sayılır. Komitənin işi aşağıdakı istiqamətlər üzrə həyata keçirilir:

- avropa daxili beynəlxalq nəqliyyat sahəsində ayrışdırılmaq tədbirləri və məhdudiyyətlərin aradan qaldırılmasına imkan verən tövsiyyələrin işlənilib hazırlanması;
- formalaşdırılan sənədlərin analizi və işlənilib hazırlanması;

- avropa daxili nəqliyyat sahəsində mövcud olan Avropa konvensiya və sazişlərinə təkrarən baxılması və yenilənməsi üzrə tövsiyələrin hazırlanması;
- beynəlxalq avropadaxili nəqliyyatın müxtəlif növlərinin işinin uzlaşdırılması üzrə tövsiyələrin yenidən işlənməsi;
- nəqliyyatın problemlərinin öyrənilməsi və onların həlli istiqamətində tədbirlərin işlənilib hazırlanması və s.

Qeyri – hökumət təşkilatlarının fəal iştirakı ilə DNK Avropada beynəlxalq daşımaları asanlaşdırmaq üçün bir sıra konvensiya, müqavilə, tövsiyə və normalar işləyib hazırlamışdır:

- yol hərəkəti haqqında konvensiya (1949, 1968);
- beynəlxalq avtomagistrallar üzrə avropa sazişi (CMA, 1975);
- yol nişanları və siqnalları haqqında konvensiya (1968);
- beynəlxalq yük daşımaları müqaviləsi haqqında konvensiya (KDPQ, 19556);

- BYD kitabçasının tətbiqi ilə beynəlxalq yük daşımaları haqqında Gömrük Konvensiyası (1959, 1975);

Komitə tərəfindən beynəlxalq yollarda təhlükəli, ağırçəkili və iriqabaritli, tezıarab olan qida məhsullarının daşınması haqqında Konvensiya, müqavilələ və sazişlər və s. işlənib hazırlanmışdır.

AİK DNK –nin iştirakı ilə BAD – da sığorta sistemi işlənib hazırlanmışdır.

1.2. AB –nin NƏQLİYYAT ÜZRƏ KOMİSSİYASI

AB –nin təsis edilməsi haqqında müqavilədə (1967) nəqliyyat məsələlərinə xüsusi diqqət yetitilmişdir:

- daşıyıcı və maraqlı şəxslərin və həmçinin Birlik üzvlərinin hüquq bərabərliyi;
- hər hansı nəqliyyat növünə qarşı diskriminasiyanın olmaması;
- dövlət və ayrı-ayrı şəxslərin dəstəyi olmadan bütün nəqliyyat növlərinin maliyyə müstəqilliyi;

- AB üzvü olan ölkələrin səlahiyyətli orqanları tərəfindən müəyyən olunmuş limiti aşmamaq şərti ilə yük daşıma tariflərini təyin etmək hüququnun verilməsi;

AB-nin nəqliyyat məsələləri üzrə baş orqanı nəqliyyat Komissiyası sayılır. Komissiya ümumi nəqliyyat siyasətinin formalaşdırılması yolunda yaranan əngəlləri aradan qaldırmağa imkan verən tədbirləri həyata keçirir. Bu Kommissiya “AB – nin tranzit sistemi”ni işləyib hazırlamışdır. Bu sənəddə AB – nin üzvü olan ölkələr arasında avtomobil yük daşımaları qaydaları müəyyən edilir. Bu sənəd AB üzvü olmayan dövlətlərə şamil edilmir. AB - nin nəqliyyat sistemindən istifadə edilməsi BYD kitabçasından istifadəni istisna edir. Bu ölkələrin avtomobil daşıyıcıları AB ölkələrinin ərazilərindən keçməklə tranzit daşımaları yerinə yetirən zaman BYD kitabçasından istifadə edirlər.

1.3. EKSPEDİTORLAR ASSOSİASIYASININ BEYNƏLXALQ FEDERASIYASI (FIATA)

FIATA 31 may 1926-cı ildə ekspeditorlar sənayesi qis-mində Vyanada (Avstriya) yaradılmış və beynəl-

xalq səviyyədə onların maraqlarını müdafiə edir. FIATA qeyri-hökumət təşkilatı olub, hazırda “daşımaların təşkilatçıları” kimi tanınan, on minlərlə ekspeditor firmalarını əhatə edən sahə sayılır və milyonlarla insanı işlə təmin edir. Federasiyanın ali orqanı baş şura sayılır.

Federasiyanın əsas məqsədi aşağıdakılardır:

- bütün dünya ekspeditorları sənayesini birləşdirmək;
- ekspeditor xidmətlərinin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq, ekspedisiya işləri üzrə vahid sənədlərin inkişafına şərait yaratmaq;
- ekspeditor sahəsində və onun fəaliyyətinin tədqiqatını aparmaq;
- institutlar, işçi qruplar və məsləhətçi orqanlarda texniki problemlərin praktiki həllərini tapmaq;
- yük daşımalarının səmərəliliyinin yüksəltmək üzrə tədbirlər görmək;
- ekspeditorların professional hazırlığına şərait yaratmaq;
- yükçündərənələr, daşıyıcılar və onların təşkilatları arasında münasibətləri inkişaf etdirmək.

1.4. BEYNƏLXALQ AVTOMOBİL NƏQLİYYATI İTTİFAQI (İRÜ)

İRÜ beynəlxalq yük və sərnişin daşımalarının təşkili və inkişafı ilə məşğul olan qeyri – hökumət təşkilatıdır. O, 1948-ci ildə Cenevrədə Belçika, Danimarka, Fransa, İngiltərə, Norveç, Hollandiya, İsveç, İsveçrə avtoyol və avtonəqliyyat assosiasiyalarının təşəbbüsü ilə yaradılıb.

İRÜ-nun fəaliyyətinin əsas məqsədi “bütün ölkələrdə milli və beynəlxalq avtomobil nəqliyyatını müdafiə etmək, inkişafına nail olmaq, peşəkar nəqliyyatçıların maraqlarını müdafiə etmək və onların işini sadələşdirməkdir.”

1.5. AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ AVTOMOBİL DAŞIYICILARI ASSOSİASİYASI (ABADA)

ABADA beynəlxalq yük daşımaları ilə məşğul olan Azərbaycanın fiziki və hüquqi şəxslərini birləşdirən təşkilatdır. ABADA 1993 –cü ilin may ayında yaradılmışdır. ABADA 1993-cü ildən İRU – nun üzvüdür. ABADA-nın əsas məqsədi təmsil etdiyi

üzvlərin beynəlxalq daşımalarda hüquqlarını və milli maraqları qorumaqdır.

ABADA (Nazirlər Kabinetinin 04.10.1997 il tarixli Qərarına əsasən) 1975-ci ildə qəbul edilmiş Gömrük TİR konvensiyasının Azərbaycan ərazisində zəmanət orqanıdır. BYD kitabçasını öz üzvlərinə ABADA verir.

Hüquqi şəxslərin ABADA – ya üzvlüyə qəbulu və BYD (TİR) sisteminə buraxılması üçün hüquqi şəxs aşağıdakı sənədləri təqdim etməlidir:

- BYD –ni həyata keçirmək üçün Nəqliyyat Nazirliyi tərəfindən verilmiş lisenziya;
- ABADA –nın üzvlüyünə qəbul barədə və BYD (TİR) əməliyyatında pozuntularla bağlı bütün gömrük iddialarına görə təşkilatın əmlakı ilə cavab verilməsini göstərən

ərizə;

- Təşkilatın təsdiq edilmiş nizamnaməsinin surəti;
- Dövlət qeydiyyatını təsdiq edən sənədlərin surəti;
- Vergi idarəsinə mühasibat balansının təqdim edilməsi barədə təsdiq olunmuş surəti;

- Markası və dövlət nömrəsi göstərilməklə avtonəqliyyat vasitələrinin siyahısı;
- ANV –nin dövlət qeydiyyatı haqqında şəhadətnamələrin surətləri;
- BYD (TİR) kitabçalarının alınmasına və qaytarılmasına cavab verən şəxsin təyin edilməsi haqqında əmrin surəti. ABADA hüquqi şəxsə aşağıdakı sənədləri təqdim edir:
 - ABADA ilə hüquqi şəxs arasında müqavilə - 2 nüsxə;
 - Öhdəlik –bəyannamə -2 nüsxə;
 - Sahibkar haqqında təlimatlar toplusu-1 nüsxə (qəbzlə verilir).

2. Beynəlxalq avtomobil yük daşımalarının (BYD) növləri və icazə sistemi

AYD yüklərin yerdəyişməsi ilə əlaqədar avtomobillərin yüklə və yüksüz yürüşlərini özündə əks etdirir.

BYD heç olmasa bir dövlətin sərhəddinin kəsməklə həyata keçirilən avtomobil yük daşımalarıdır.

BYD – na ikitərəfli, tranzit və üçüncü ölkələr arasındakı daşımalar aiddir.

İkitərəfli daşımalar – daşımaların başlandığı və ya qurtardığı ölkədə qeydə alınan nəqliyyat vasitələri ilə həyata keçirilən beynəlxalq daşımalara deyilir.

Tranzit daşımalar – nə yükləmə, nə də boşaltma ölkələri olmayan ölkənin ərazisindən keçməklə yerinə yetirilən avtomobil daşımalarına deyilir.

Üçüncü ölkələr arasında daşımalar (üçüncü ölkə tərəfindən yerinə yetirilən, üçüncü/ölkədən daşımalar) – bir ölkədə yüklənən, digər ölkədə boşaldılan və nə yükləmə, nə də boşaltma ölkələri olmayan məkanda qeydə alınan avtomobil nəqliyyatı ilə yerinə yetirilən daşımalara deyilir.

Kabotaj daşımalar – avtomobil yük daşımaları əməliyyatı sayılır, bir ölkənin hər hansı məntəqəsində yüklənən, həmin ölkənin digər məntəqəsində boşaldılan və başqa ölkədə qeydə alınan avtomobil nəqliyyatı vasitəsilə daşımalara deyilir.

BAYD aşağıdakı əlamətlərə görə siniflərə ayrılır:

- yükün növünə görə - ədədi, təhlükəli, konteynerdə, paketlərdə, qalaq, xüsusi qiymətli və ya yüksək kommersiya və gömrük riskli XHT ilə yük daşımaları;
- yük partiyasının ölçüsünə görə - kiçik partiyalarla, maşın göndərişləri.

Yük partiyasının ölçüsü dedikdə bir göndərmə məntəqəsindən bir qəbul məntəqəsinə daşınmaq üçün verilmiş yükün miqdarı başa düşülür. Yük partiyası bir göndərişlə (əgər avtomobilin yük götürmə qabiliyyəti buna imkan verirsə) və ya bir neçə göndərişlə daşına bilər. Eyni zamanda bir neçə yük partiyası birləşdirilərək (iriləşdirilərək) bir göndərişlə daşına bilər.

- çatdırma müddətinə görə - çatdırma müddəti göstərilən və ya göstərilməyən yük daşımaları
- yükün qiymətinin göstərilməsinə görə - qiyməti göstərmək və göstərilməməklə yerinə yetirilən yük daşımaları
- xüsusi razılaşdırılmış şəraitə görə - temperatur rejiminə riayət etməklə, sürəti məhdudlaşdırmaqla, artıq yüklənməni qağan etməklə, yükün çatdırılmasında xüsusi marağın bildirilməsilə yerinə yetirilən daşımalar.

BYD – da istifadə olunan avtomobil nəqliyyatı vasitələri

BYD iştirakçı dövlətlərin yollarında qoyulan qabarit və kütlə məhdudiyyətlərinə cavab verən böyük yükləyici qabiliyyətli (30-40) avtomobil və avtoqatarlarla yerinə yetirilir. Marşrutların uzunluğu 500km-dən 3000km-ə qədər dəyişir.

Avropa ölkələrində yol hərəkəti qayda və normalarının həmçinin kütlə və qabarit məhdudiyyətlərinin yerinə yetirilməsinə sət nəzarət olunur.

Əgər HT-nin kütləsi yol verilən kütlədən 10% çoxdursa, onda ANV yükünün normaya salanadək saxlanılır. Bundan başqa YNH zamanı əgər kütlə normadan çox olarsa, sığorta ödənişlərindən imtina oluna bilər.

Yük avtomobil nəqliyyatının əsas parametrlərinə buraxılabilən ümumi kütlə, yüksüz kütlə, buraxılabilən yükləyici qabiliyyəti və kuzanın parametrləri (uzunluq, en, hündürlük) aiddir.

Buraxılabilən ümumi kütlə - (icazə verilən maksimum kütlə) –bu, NV – nin faydalı yüklə birlikdə kütləsi olub, nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyatına alındığı dövlətin müvafiq (kompetent) orqanı tərəfindən təsdiq

edilən buraxılabilən kütlədir. Bu kütlə istehsalçı zavod tərəfindən təyin edilən maksimum kütləyə (texniki buraxılabilən ümumi kütlə) bərabər və ya ondan az ola bilər.

Yüksüz kütlə - bu, faydalı yük nəzərə alınmadan nəqliyyat vasitəsinin kütləsidir.

Beynəlxalq yük daşımalarında aşağıdakı HT-dən istifadə olunur:

Əsas iki tip avtomobil qatarlarından istifadə olunur:

- yük avtomobil qatarı (çəkən yük avtomobili + yedək)

- avtomobil dartqı yarımqoşqu (dartq + yarımqoşqu)

Bundan başqa aşağıdakı HT-dən də istifadə olunur.

- konteynerlərin daşınması üçün HT-ləri;
- tentli hərəkət hissəsi, yan bortları sökülən;
- avtomobil furqon;
- mebel daşıyan avtomobil furqon;

BYD-da iştirak edən avtomobillərin yük yerinin konstruksiyası və avadanlığı aşağıdakıları təmin etməlidir:

- gömrük möhürü və surğucunun sındırılması və ya zədələnməməsi şərti ilə ANV-dən yük çıxartmanın və qoymağın qeyri mümkünlüyü;

- möhür və surğuc qoyulmasının sadəliyi və etibarlılığı;

- yük gizlədilməsi üçün gizli yerlərin olmaması;

- yüklərin avtomobildə yerləşmə yerlərinə gömrük baxışının aparılmasının asanlıığı.

HT-nə qoyulan tələblər 3 əsas qrupa bölmək olar:

1. Vacib tələblər-ekoloji xarakterli tələblər və yol HT-nin texniki tələbləri;

2. Vacib olmayan tələblər-məsələn asqıların növü: resor və ya pnevmatik asqılar;

3. Xüsusi tələblər, məsələn tez xarab olan, təhlükəli, ağır çəkili, qabarit olmayan yüklərin daşınması üçün HT-ləri.

Vacib tələblər xüsusi normativ sənədlərlə məhdudlanır. BYD iştirak edən HT – ləri nəqliyyat vasitələrinin standartlaşdırılması haqqında Razılaşma kimi tanınan Cenevrə razılaşmasının tələblərinə cavab verməlidir.

BYD icazə sistemi.

BYD yerinə yetirən zaman xarici ərazilərdə hərəkət etmək üçün verilən icazələrin aşağıdakı növləri var:

- ikitərəfli (bir girişə və çıxışa hüquq verir)
- tranzit (düz və əks istiqamətlərdə bir tranzit gedişə hüququ verir)
- üçüncü ölkəyə (ölkədən) – üçüncü ölkələr arasında bir gedişə hüququ var. Bu icazələri həmçinin xüsusi icazə adlandırılır
- universal, həm ikitərəfli icazə qismində, həm də tranzit icazə kimi tətbiq edilir
- universal – həm ikitərəfli, həm də üçüncü ölkələr arasında daşımalara verilən icazə və ya ikitərəfli rabitələrdə üçüncü ölkəyə giriş (çıkış) və çıxışa (girişə) və ya tranzit icazə
- çoxtərəfli universal icazə
- çoxtərəfli çoxtəfəlik universal icazə
- spesifik yüklərin (təhlükəli, ağırçəkili, iriqabarıtlı və s.)

BYD yerinə yetirilməsində iştirak edən ANV növündən asılı olaraq icazə sisteminin aşağıdakı növləri vardı: adi, “yaşıl”, “daha yaşıl və təhlükəsiz”, “AVRO-3 təhlükəsiz”, “AVRO-4 təhlükəsiz;”, “AVRO-5 təhlükəsiz”. Məsələn, CEMT (Avropa Nəq-

liyyat Nazirləri Konfransı) icazə sistemi il ərzində etibarlı ola bilər (yaşıl rəngli illik icazə) və ya 30 gün müddətində (sarı rəngli qısamüddətli icazə, “qısamüddətli icazə” ilə qeyd olunmaqla).

Qısamüddətli icazə Avstriyada etibarlı deyil. CEMT icazəsinin bir neçə növü ayrı - ayrı ölkələrin (A, GR, H, İ, RUS) ərazilərində etibarlı deyil. Onlara qırmızı rəngli ştamp vurulur.

2.2. Avtomobil yük daşıma sənədlərinin ümumi siyahısı. BAYD nəzarət. BYD təhlükəsizliyinin təmin edilməsi

BYD üçün sənədlərin ümumi siyahısı.

BYD yerinə yetirərkən sürücülərdə aşağıdakı sənədlər olmalıdır:

- fərdi
- nəqliyyat vasitələri
- yük
- hesabat

İlk 3 qrup sənədləri nəqliyyat, gömrük və digər nəzarət zamanı, xətdə və sərhəddi keçən zaman kompetent (aidiyyəti) orqanların tələbilə təqdim etmək zəruridir.

Gömrük nəzarəti zamanı təkcə cari yox, həm də əvvəlki daşıma sənədləridə tələb olina bilər.

Ümumiyyətlə, sürücü ANV – ni dayanacaqda saxlayarkən bütün sənədlərin sürücüdə olması tövsiyə olunur.

Sürücünün fərdi sənədlərinə aiddir:

- xarici pasport (etibarlı olan lazımı vizalarla birgə);
- tibbi sığorta;
- Yol hərəkəti Konvensiyasının tələblərinə cavab verən sürücülük vəsiqəsi;
- DOPOQ (ADR) şəhadətnaməsi;
- ezamiyyət vəsiqəsi;
- sağlamlıq haqqında tibbi arayış (MDB daxilində qida məhsulları daşınarkən)
- sürücünün kartoçkası və rəqəmli taxoqrafdan çıxarış;
- BYD yerinə yetirmək üzrə təlim haqqında şəhadətnamə;
- Sürücünün şəxsi əmlakının gömrük rəsmiləşdirilməsi sənədləri.

BYD yerinə yetirən sürücünün yaşı və təcrübəsi üzrə tələblər AETR (BYD yerinə yetirən ANV – nin ekipajlarının işinə aid Avropa Sazişi) sazişi, YHH

Konvensiya və Az. Qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

BYD zamanı hər bir ANV – də aşağıdakı sənədlər olmalıdır:

- ANV – nin qeydiyyat vəsiqəsi;
- texniki baxışdan keçmə haqqında sənəd (sertifikat), maksimum kütləsi 3,5t – dan çox olan ANV üçün beynəlxalq texniki baxış sertifikatı;
- ANV – nin BYD – na buraxılması haqqında şəhadətnamə (şəkilləri əlavə olunmaqla);
- ANV – də olan radio və peyk rabitəsindən istifadə haqqında icazə sənədi;
- taxoqraf olan ANV üçün taxoqrafın kalibr-lənməsi haqqında şəhadətnamə;
- təhlükəli yük daşınmasına buraxılması haqqında şəhadətnamə;
- ATR (XHT) razılaşmasına görə tez xarab olan yük daşımlarına buraxılması haqqında şəhadətnamə (lövhəcik);
- ANV – nin AvtoKasko sığortalanması;
- yol və rəqəsi;
- xüsusi kartlar və ya yanacaq doldurma və servis xidməti üzrə digər sənədlər;

- yoldan istifadə və digər xidmətlər üçün ödənişləri təsdiq edən sənədlər və s.

Daşınan yüklərə aid aşağıdakı sənədlər olmalıdır:

1. CMR (BYD müqaviləsi nəqliyyat –mal qaiməsi ilə yüklərin beynəlxalq yol daşımaları Konvensiyası) – qaimə və ona qoşma sənədlər;
 - boşaldılma sertifikatı;
 - hesab – faktura;
 - baytar, fitosanitar, sanitar - karantin, uyğunluq, mənşə və s. üzrə sertifikatlar (şəhadətnamə, pasport);
 - təchizat üzrə kontrakt (gömrük göndərməsinə qədər)
2. Ayrı – ayrı malların idxalına (ixracına) icazə;
3. Yüklərin gömrük nəzarəti altında yerdəyişməsi üçün TIR karneti və s.
4. Yüklərin yerdəyişməsi üzrə statistik forma (Gömrük ittifaqı mallarının Rusi-yaya (Rusi-yadan) daşınması.
5. Temperatur rejiminin saxlanmasını tələb edən yüklər üçün termoqramlar və ya temperatura nəzarət yoxlama vərəqləri və s.

Hesabat sənədlərinə aşağıdakılar aiddir:

1.Xidmətlər üzrə qəbzlər (yanacaq doldurmaq, dayanacaq xidməti, yuyulma və s.)

2.Valyuta dəyişmə üzrə sənədlər;

3.Nəzarət olunmayan müddətdə qeydiyyat vəərəqəsi (taxoqrammalar)

4.Daşınmış yüklərin sənədlər və s. rəsmiləşdirilmiş sənədlər.

ANV və sürücülərin işinin hesablanması və qeydiyyatı üçün nəzərdə tutulan əsas sənədlərdən biri yol vəərəqəsidir.

Yol vəərəqəsinin doldurulmasında sürücünün iştirakı yolverilməzdir.

Yol vəərəqəsində aşağıdakı informasiyalar olmalıdır:

- etibarlılıq müddəti
- daşıyıcının adı
- ANV- nin markası və qeydiyyat vəəsiqəsi
- sürücü və onun sürücülük vəəsiqəsi haqqında məlumatlar
- sürücünün sağlamlıq haqqında arayışı
- ANV – nin texniki vəziyyəti haqqında qeyd
- spidometr in göstəriciləri haqqında məlumat
- yanacaq – yağlama materialları haqqında məlumat
- sürücü və ANV – nin işi haqqında məlumat

- ANV – nin qəbulu və təhvilini təsdiq edən sürücü və daşıyıcının müvəkkilinin qeydləri
- yol vərəqəsinin rəsmiləşdirən daşıyıcının müvəkkilinin digər qeydləri.

BYD – na nəzarət.

BYD zamanı müxtəlif nəzarət həyata keçirilir. Az.Respublikası Qanunvericiliyinə görə BYD zamanı dövlət sərhədlərindəki keçid məntəqələrində aşağıdakı nəzarət növləri həyata keçirilir:

- sərhəd – sərhəd qoşunları xidməti orqanlarının bölmələri;
- gömrük – gömrük xidmətinin struktur bölmələri;
- sanitariya – karantin - AR – in Səhiyyə Nazirliyi orqanları və müəssisələri
- baytar və fitosanitar – AR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin müəssisələri
- avtomobil – AR Nəqliyyat Nazirliyinin nəqliyyat müfəttişliyi

Sərhəd xidməti orqanları aşağıdakı nəzarətlər həyata keçirir:

- AR Dövlət Sərhəddindən buraxılan şəxs və nəqliyyat vasitələrinə sərhəd nəzarəti

- keçid məntəqəsindəki rejimin gözlənilməsi və nəzarətin təşkili
- NV sahiblərinin məcburi tibbi sığortası üzrə müqavilənin olmasına nəzarət.

Gömrük Xidmətinin struktur bölmələri AR – nin sərhəddindən buraxılan yük və NV – nin gömrük rəsmiləşdirilməsi və nəzarəti həyata keçirirlər.

AR Səhiyyə Nazirliyinin orqan və müəssisələri AR sərhəd məntəqələrindən buraxılan şəxsləri və ANV – nin sanitar – karantin nəzarətini həyata keçirirlər.

AR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi müəssisələri aşağıdakı nəzarətləri həyata keçirirlər:

- baytar nəzarətinin yerinə yetirilməsini
- dövlət fitosanitar nəzarəti altında olan yüklərin idxalı və tranziti zamanı fitosanitar nəzarətin və karantin ekspertizanın aparılması.

AR –na giriş zamanı avtomobil yolları məntəqələrində buraxılışa nəzarət aşağıdakı ardıcılıqla aparılır:

- sərhəd
- sanitar-karantin
- baytar
- fitosanitar
- avtomobil

- gömrük.

AR –dan çıxış zamanı avtomobil yolları məntəqələrindən buraxılış nəzarəti aşağıdakı ardıcılıqla aparılır:

- avtomobil
- baytar
- gömrük.
- sərhəd

BYD zamanı təhlükəsizliyin təmin edilməsi.

BYD zamanı təhlükəsizliyin təmini sahəsində ən mükəmməl tövsiyələr İRU – nun avtomobil nəqliyyatının təhlükəsizliyi haqqında 2004 – cü ildə qəbul edilmiş əsasnaməsində verilir. Əsasnamədə menecerlər, sürücülər, yükəndərənələr və təhlükəli yük daşımaları həyata keçirən operatorlar üçün tövsiyələr var.

Menecerlər üçün tövsiyələrə təhlükəsizlik məsələləri sahəsində şirkətin siyasəti, işin təşkili və kadr hazırlığı, nəqliyyat vasitələri, rabitə, şirkətin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üzrə tədbirlər planı və s. məsələlər aiddir.

Sürücülərin üçün tövsiyələrə daşıyıcının təhlükəsizlik siyasətinin müddəalarına riayət edilməsinin zəruriliyinin əsas prinsipləri, hərəkət və daşımaların planlaşdırılması, yükün qəbulu və çatdırılması,

daşımaların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, fəvqəladə hallarda fəaliyyəti aiddir.

Yükgöndərənlər üçün tövsiyələrə işçi heyətlə iş və şirkətin ərazisində baş verənlərə nəzarət, təlim və təlimatlar, risk və oğurluğun qarşısının alınması, nəqliyyat əməliyyatının təşkili, nəqliyyat və sığorta sənədləri, fəvqəladə hallar və oğurluqlar zamanı informasiya və qarşılıqlı fəaliyyət daxildir.

Avtomobil nəqliyyatı ilə təhlükəli yük daşımaları üzrə tövsiyələrə hüquqi əsaslar, ümumi qaydalar, təhlükəsizliyin təmin edilmə qaydalarının öyrənilməsi, ən təhlükəli yüklərin siyahısında göstərilən malların təhlükəsizliyini təmin etmək planı erənaiddir.

Gömrük orqanları ilə əməkdaşlıq sahəsində tövsiyələr ön söz, giriş məsləhətlər, əməkdaşlıq və rabitənin təşkili, təlim, hazırlıq və məlumatlı olmaq, informasiya almaq və informasiyaların məxfiliyi, yükün təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, NV – nin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi, analizi və yüksəldilməsi məsələləri aiddir.

3. ANV –nin hərəkətinin marşrutlaşdırılması.

3.1. BYD üçün yollar şəbəkəsi. Hərəkət marşrutlarının seçilməsi

BYD beynəlxalq daşımalar üçün nəzərdə tutulan yol şəbəkəsi ilə yerinə yetirilir. BYD üçün ilk növbədə AGR (Beynəlxalq avtomaqistrallar haqqında”) Avropa sazişi və 1998 – ci il protokoluna əsasən MDB –nin beynəlxalq yollarından istifadə edilir. Ölkələr tranzit və spesifik yükləri daşımaq üçün nəzərdə tutulan yol şəbəkəsini özləri müəyyən edə bilər.

Adi yüklərin qeyri-tranzit daşınmaları, bir qayda olaraq istənilən ümumi təyi-natlı yollarda həyata keçirilə bilər.

Beynəlxalq yollar aşağıda göstərilən kateqoriyalara bölünür:

- avtomaqistrallar – digər rabitə yollar ilə eyni səviyyəli kəsişmələri olmayan və avtomaqistral qismində işarələnən yollar
- sürətli yollar – NV – nin hərəkəti üçün nəzərdə tutulan və yalnız yol açılmaları və ya nizamlanan yol ayrıcları ilə əlaqəsi olan yollar
- beynəlxalq daşımalar üçün nəzərdə tutulmuş adi tipli yollar.

E kateqoriyalı beynəlxalq yol şəbəkəsi ümumi istiqaməti şimal – qərb və qərb- şərq olan əsas yollar hesab olunur, o, həmçinin əsas yollar arasındakı aralıq yollar və eyni zamanda ayrılan və birləşən yollarıda özündə birləşdirir. E kateqoriyalı yolların idenfikasiyası və işarələnməsi üçün dördbucaqlı formadan istifadə olunur. Həmin formanın fonu yaşıl, yazısı isə ağ olur. Yazı E hərfindən, onun ardınca isə yolun nömrəsini göstərən ərəb rəqəmlərindən istifadə edilir.

A sinfi adlanan əsas və aralıq yollar şərq – qərb istiqamətdə ikirəqəmli işarəyə və şimal –cənub istiqamətli iki və ya daha çox işarəyə malik olurlar. Şimal – cənub istiqamətli yolların işarələri 5 rəqəmi ilə qurtarır və qərbdən şərqə doğru rəqəmlər böyüyür. Şərq - qərb istiqamətli əsas yollar “0” – la qurtarır və şimaldan cənuba doğru artır.

B sinifli yollar üçrəqəmli nömrəyə malik olur. Adətən onun birinci rəqəmi şimal – cənub yönələn ən yaxın əsas yolun nömrəsinə uyğun gəlir, ikinci rəqəmi isə ondan qərbbə yönələn ən yaxın əsas yolun nömrəsinə uyğun gəlir; yolun nömrəsinin üçüncü rəqəmi isə yolun sıra nömrəsini göstərir. E99 yolundan şərqə doğru yönələn A sinifli şimal –cənub istiqamətli yollar 101 –dən 129 –a qədər olan üçrəqəmli tək nömrələrə malik olurlar.

E101 yolundan şərq tərəfdə yerləşən ayrılan və qovuşan yollar üçrəqəmli nömrələrə malik olmaqla 001 – dən 099 – a qədər nömrələrlə işarələnir.

Hərəkət marşrutlarının seçilməsi.

Hərəkət marşrutlarının seçilməsi daşıyıcı tərəfindən hansı ölkənin ərazisindən keçməklə və hansı yollarla iki məntəqə arasında hərəkətin təşkilinin daha səmərəli olmasının müəyyənləşdirilməsini özündə əks etdirir. Bu məsələ səmərəlilik (opti- mallıq) meyarı və yollardan istifadəyə qoyulan məhdudiyətlər əsasında həll edilir.

Səmərəlilik meyarı kimi aşağıdakıları qəbul etmək olar:

- hərəkət marşrutunun minimum uzunluğu
- yerdəyişmələrə çəkilən minimum xərclər
- yerdəyişmə vaxtının minimum olması
- minimum hərəkət və dayanmaların gətirilmiş vaxtı.

Meyar kimi marşrutun minimum uzunluğunun qəbul edildiyi halda yol hərəkəti şəraiti, dövlət sərhədlərinin keçən zaman buraxılış məntəqələrinin sayı və orada tətbiq edilən nəzarət rejimi nəzərə alınmadığı üçün yüksək material resursu və vaxt sərfinə gətirib çıxara bilər.

Yerdəyişmələrə sərf edilən (dəyişən və sabit) xərclərin minimum olması meyarı ən əlverişli sayılır, lakin onun hesablanması xeyli mürəkkəbdir.

Yerdəyişmələrə sərf edilən vaxt meyarı reys ərzində həm hərəkət vaxtını, həm də dayanmaları özündə əks etdirir. Ancaq 1 saat hərəkət vaxtı xərclərə daha çox təsir göstərir, nəinki 1 saat dayanma vaxtının xərcləri. Ona görə də meyar qismində ümumi reys vaxtından istifadə edilir:

$$t_{r\ddot{u}} = t_{h\grave{e}r} + k_g t_d$$

Burada $t_{h\grave{e}r}$ – reys ərzində NV – nin hərəkət vaxtı

k_g - 1 saat dayanma xərclərinin 1 saat hərəkət

xərclərinə nisbəti olub, gətirilmə əmsalı adlanır, $k_g =$

0,15 qəbul edilir (BYD zamanı)

t_d – reys ərzində dayanma vaxtı

$t_{r\ddot{u}}$ – başlanğıc –son əməliyyatlar nəzərə alınmadan ümumi reys vaxtıdır.

Məsələn, marşrut seçilməsinin birinci variantında

$t_{h\grave{e}r} = 38$ saat, $t_d = 16$ saat; ikinci variant seçildikdə isə

$t_{h\grave{e}r} = 40$ saat, $t_d = 12$ saat, $k_g = 0,15$ olduqda:

I variant üçün $r_{r\ddot{u}}^I = 38 + 0,15 \cdot 16 = 40,4$ saat

II variant üçün $r_{r\ddot{u}}^{II} = 40 + 0,15 \cdot 12 = 41,8$ saat

Beləliklə, təklif edilən meyar üzrə marşrutun I variantını seçmək lazımdır.

Alternativ marşrutlar, adətən uzunluqlarına və hərəkət vaxtına görə bir – birindən az fərqlənirlər. Sərhədlərdə keçid vaxtı xeyli çox olur, ona görə də marşrut seçilən zaman üstünlük sərhəd keçidlərinin sayı az olan və dayanma vaxtları kiçik olan marşrutlara verilir.

Hərəkət marşrutu seçilərkən aşağıdakı şərtlər də nəzərə alınmalıdır:

- NV – nin buraxıla bilən tam və ox kütlələri
- körpü və tunellərdə hərəkətə qoyulan məhdudiyyətlər
- müəyyən vaxtlarda hərəkətə qoyulan məhdudiyyətlər
- ödənişin ölçüsü və yoldan istifadə şərtləri
- reysin həyata keçirildiyi ölkələrin sayı
- lazımi nəqliyyat infrastrukturunun olması
- NV və yüklərə nəzarət növləri
- dövlət sərhədlərindəki keçid məntəqələrinin iş rejimi və s.

NV – nin marşrutda hərəkət qrafiki hərəkət, fasilələr, istirahət və yükləmə-boşaltma zamanı dayanmalar, gömrük göndərişləri və həmçinin ölkələrarası sərhədlərdə sənədlərin rəsmiləşdirilmə vaxtlarının hesablanması əsasında işlənib hazırlanır. Hərəkət qrafiki

tərtib edilərkən AETR sazişi normativlərinin yerinə yetirilməsi təmin edilməlidir.

AETR sazişi özündə aşağıdakıları əks etdirir:

“həftə” - bazar ertəsi saat 00.00 – dan bazar günü 24.00-a qədər olan vaxt müddətini əhatə edir

“gündəlik normal istirahət vaxtı” – müddəti 11 saat olan istənilən fasiləsiz istirahət vaxtıdır.

“qısdılmış gündəlik istirahət vaxtı” – istənilən istirahət vaxtı olub, müddəti 1 saatdan az olmayaraq 9 saat qəbul edilir

“həftəlik normal istirahət vaxtı” – müddəti 45saatdan az olmayan istənilən fasiləsiz istirahət vaxtına deyilir.

“qısdılmış həftəlik istirahət vaxtı” – müddəti 45 saata qədər olub, qısdılma müddəti ardıcıl 24 saata qədər ola bilər.

Sürücünün gündəlik avtomobili idarəetmə müddəti – 9 saatdan çox olmamalıdır. Bu vaxt həftə ərzində iki dəfədən çox olmayaraq maksimum 10 saata qədər uzadıla bilər.

Həftəlik idarəetmə müddəti 56 saatdan çox olmamalıdır.

İstənilən ardıcıl iki həftə ərzində ümumi cəm idarəetmə vaxtı 90 saatdan çox olmamalıdır.

4,5 saat idarəetmədən sonra (gec olmayaraq) sürücü 45dəq –dən az olmayaraq fasilə etməlidir.

4. BYD –nin marşrutlaşdırılması.

4.1. Səmərəli marşrutların tərtib olunması

BYD – nin marşrutlaşdırılması dedikdə avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin səmərəli istismarına imkan verən yürüşlərinin təşkili başa düşülür. Beynəlxalq yük axınları müntəzəm, dövrü və qeyri – müntəzəm olur.

Müntəzəm yük axınları istehsal məqsədləri üçün kompleksdirici xammal, məmulat və materialların tədarükü və həmçinin bu yüklərin ixrac və idxalı üzrə müntəzəm beynəlxalq topdansatış təchizatı ilə səciyyələnir.

Dövri, ö cümlədən mövsümi yük axınları ilk öncə meyvə - tərəvəz və digər kənd təsərrüfatı məhsullarına tələbatla əlaqədardır.

Qeyri – müntəzəm yük axınları birdəfəlik kontaktlar üzrə məhsul və malların tədarükü ilə əlaqədar meydana gələn yük axınlarıdır.

BYD – nin marşrutlaşdırılmasının əsasını hər bir sifariş üzrə olan aşağıdakı ilkin göstəricilər təşkil edir:

- yola salma və qəbuletmə məntəqələri (korrespondensiya məntəqələri)

- yük partiyasının ölçüsü (kütlə və ya həcm)

- yükün xassəsi, onun qablaşdırılması və tətbiq olunan nəqliyyat avadanlığı

- digər yüklərlə birgə daşınma imkanı

- yerdəyişmə zamanı onlarla davranma xüsusiyyətləri

- tələb olunan NV – nin kuzasının tipi və parametrləri

- yola salınma və son çatdırma məntəqələri üzrə vaxt pəncərəsi

Marşrutlaşma aparılanadək bütün sifarişlər ilk olaraq daşımalar üçün tələb olunan NV-nin qarşılıqlı əvəz olunma xüsusiyyətinə görə qruplara bölünürlər:

- tentli kuzalı
- qapalı kuzalı
- refriyatorlu
- sisternlər
- konteynerdaşıyanlar
- avtomobildaşıyanlar
- təhlükəki yükdaşıyanlar.

Bundan əlavə, daşıyıcıların sərəncamında olan boş NV – nin parametrləri və dayanma yerləri haqqında informasiyalar tələb olunur.

Səmərəli marşrutların tərtib edilməsi (kuza yük partiyası ilə tam dolduğu hal - maşın göndərişləri), yəni əks istiqamətdə yükləmənin ən münasib variantının tapılması yüksüz yürüşün və nəqliyyat vasitələrinin boş dayanma vaxtının azaldılmasına əsaslanması məqsədəuyğun sayılır. Optimallıq meyarı kimi maksimum xüsusi faydalı yürüş qəbul edilə bilər:

$$Z = \frac{L_{yi}}{(L_M + L_{bj}) / l_{orj} + T_{dj} + T_{gözj}}$$

Burada L_{yi} və L_{bj} – uyğun olaraq j variantlı yüklü və yüksüz yürüşlər, km

l_{orj} – j variantlı marşrutda sutka ərzində hərəkət zamanı orta yürüş, km

$T_{dj}, T_{gözj}$ - uyğun olaraq j variantlı marşrutda daşımalarla əlaqədar olaraq dayanmalar (yükləmə, boşaltma, gömrük rəsmiləşdirilməsi, dövlət sərhədlərini keçən zaman nəzarət) və daşımalara başlamaq üçün gözləmə vaxtları, sutkalarla.

l_{orj} - nin qiyməti avtomobil nəqliyyatı vasitəsinin sutka ərzində hərəkət vaxtı və orta texniki sürətin

hasili kimi hesablanır. Məsələn, müqayisə olunan marşrutlar üçün aşağıdakı parametrlər verilir:

$$L_{y1} = 3000\text{km}, L_{y2} = 3000\text{km}, L_{b1} = 300\text{km}, L_{b1} = 900\text{km},$$

$$l_{or1} = l_{or2} = 500\text{km}$$

$$T_{d1} = T_{d2} = 0,3\text{sutka}, T_{göz1} = 0,1\text{ sutka}, T_{göz2} = 0$$

$$Z_1 = \frac{3000}{\frac{3000+500}{500} + 0,3 + 0,1} = 361,4\text{km}$$

$$Z_1 = \frac{3000}{\frac{3000+900}{500} + 0,3 + 0} = 370,4\text{km}$$

Beləliklə təklif olunan meyara görə ikinci marşruta üstünlük verilir.

Tərtib edilmiş marşrutlar içərisindən məhdudiyyətə cavab verən və Z_{max} - ı təmin edən marşrut seçilir. Marşrut qəbul edilən andan digər daşıma marşrutları sonrakı müqayisədə qəbul edilmir.

Mümkün olan marşrutların formalaşdırılmasına qoyulan əsas məhdudiyyət daşımaların verilmiş vaxt müddətində yerinə yetirilməsidir.

Marşrutların tərtib olunması üçün meyar kimi həmçinin daşıyıcının əldə etdiyi mənfəətdən də istifadə edilə bilər. Bu göstərici daşıyıcı tərəfindən vahid zamanda əldə olunan NV –nin vahid yükötürmə qabiliyyətinə düşən mənfəəti göstərir.

4.2. Beynəlxalq marşrutlarda nəqliyyat vasitələrinin iş göstəriciləri

BYD –da NV – nin işi kompleks (məhsuldarlıq, daşımaların maya dəyəri) və ayrı-ayrı göstəricilərlə (vaxtdan, yürüşdən, yükçötürmə qabiliyyətindən, sürətdən istifadə göstəriciləri) xarakterizə olunur.

BYD zamanı ümumi qəbul edilmiş qayda olaraq pul ödənişi (daşıyıcının gəliri), nəqliyyat vasitəsinin tarif məsafəsinin (yüklü yürüşün) hər kilometri üçün yükçötürmə qabiliyyəti, onun kuzasının həcmi və xüsusiləşdirilmiş və həmçinin yükün xassəsi (təhlükəli, adi, qiymətli), daşımaların təcilliyi, yükün qiymətinin göstərilməsi, daşımanın növü (ixrac, idxal) və digər amillərdən asılı olaraq müəyyən edilir. Göründüyü kimi daşıyıcının gəliri ilk növbədə NV –nin faydalı yürüşündən asılıdır. Ona görə də vahid vaxt ərzindəki (məsələn, sutka) belə yürüş NV –nin məhsuldarlığı kimi qiymətləndirilir.

Avtomobil nəqliyyatı vasitəsinin yüklü yürüş üzrə orta sutkalıq məhsuldarlığı aşağıdakı ifadədən hesablanır:

$$l_{ys} = \frac{l_{yr}}{t_{rk}}, \text{ km/saat}$$

Burada l_{yr} - reys ərzində yüklü (pulu ödənilən) yürüş, km

t_{rk} – boş NV –nin yüklənmə yerinə verilməsi də nəzərə alınmaqla reys (gediş) vaxtıdır, sutka.

Bu zaman nəqliyyat vaitəsinin 1 sutka reysdə olma vaxtı ərzində etdiyi boş (yüksüz) yürüş aşağıdakı ifadə ilə hesablanır:

$$l_{bs} = \frac{l_{rb}}{t_{rk}}$$

Burada l_{rb} - avtomobilin yüklənmə yerinə verilməsi zamanı edilən boş yürüş

$$t_{rk} = \frac{t_{rg} + t_{is.h}}{24}$$

Burada t_{rg} - gətirilmiş reys vaxtı olub, aşağıdakı ifadə ilə hesablanır:

$$t_{rg} = t_{hər} k_1 + t_d k_2$$

Burada $t_{hər}$ – hərəkət vaxtı olub, $t_{hər} = \frac{l_{yr}}{V_{ty}} + \frac{l_{rb}}{V_{tb}}$

V_{ty} və V_{tb} – uyğun olaraq, yüklü və boş yürüşlər zamanı texniki sürətlərdir.

$k_1 = 2$ tək sürücü, $k_1 = 1,5$ iki sürücülü sistemdə $k_2 = 1,2$ tək sürücü, $k_2 = 1,43$ iki sürücülü sistemdə

t_d - dayanma vaxtı olub, $t_d = t_y + t_b + t_{gb} + t_{gs} + \sum t_{gdi}$

Burada t_y, t_b - NV – nin yükləmə - boşaltma vaxtı

t_{gb}, t_{gs} - başlanğıc və son məntəqələrdə gömrük rəsmiləşdirilməsi vaxtı

t_{gdi} - i saylı sərhəd məntəqələrindən keçən zaman gömrük və digər nəzarətlərdə dayanma vaxtları

$t_{is.h}$ - reys ərzində həftəlik istirahət vaxtı, saat.

Beynəlxalq rabitələrdə işləyən avtonəqliyyat vasitələrinin tələb olunan sayı aşağıdakı ifadə ilə hesablanır

$$A_{mar} = \frac{Q_m t_{dövr}}{q \gamma_s}$$

Q_m - verilmiş daşıma həcmi, ton/sutka

q – nəqliyyat vasitəsinin nominal yükötürmə qabiliyyəti

γ_s - yükötürmə qabiliyyətindən istifadənin statiki əmsalı

$t_{dövr}$ - NV – nin dövr müddətidir

Siyahı üzrə tələb edilən nəqliyyat vasitələrinin sayı

$$A_s = \frac{A_{mar}}{\alpha_{i,\zeta}}$$

Burada $\alpha_{i,\zeta}$ – avtomobillərin xəttə çıxış əmsalı olub, xətdəki avtomobillərin sayının onların siyahı sayına nisbət ilə hesablanır.

Avtomobillərin xəttə çıxış əmsalı

$$\alpha_{i,\zeta} = \frac{\sum_{k=1}^{A_s} \alpha_{i\zeta k} D_k}{\sum_{k=1}^{A_s} D_k}$$

Burada $\alpha_{i\zeta k}$ - k saylı avtomobilin xəttə çıxış əmsalı

D_k – k sayılı avtomobilin D təqvim günləri ərzində müəssisənin balansında olma müddətidir.

Yürüşdən istifadə əmsalı

$$\beta = \frac{\sum_{k=1}^{A_s} D_k \alpha_{içk} l_{yor.k}}{\sum_{k=1}^{A_s} D_k \alpha_{içk} (l_{yor.k} + l_{bor.k})}$$

$l_{yor.k}$ və $l_{bor.k}$ uyğun olaraq orta yüklü və yüksüz yürüşlər

Yük daşıma həcmi

$$Q_{AD} = \sum_{k=1}^{A_s} Z_{rk} q_k \gamma_{sk}$$

Nəqliyyat işi (ton·km – lə)

$$P_{AD} = \sum_{k=1}^{A_s} Z_{rk} q_k \gamma_{dk} l_{ryk}$$

Burada Z_{rk} - reyslərin sayı

$$\gamma_{sk} = \frac{\sum_{i=1}^Z \gamma_{si}}{Z_k} - k \text{ sayılı avtomobilin y. q.}$$

İstifadənin statiki əmsalı

Yükgötürmə qabiliyyətindən istifadənin statiki əmsalı

$$\gamma_s = \frac{\sum_{k=1}^{A_s} Z_{rk} q_k \gamma_{sk}}{\sum_{i=1}^{A_s} Z_{rk} q_k}$$

Yükgötürmə qabiliyyətindən istifadənin dinamik əmsalı

$$\gamma_d = \frac{\sum_{k=1}^{A_s} Z_{rk} q_k \gamma_{sk} l_{ryk}}{\sum_{k=1}^{A_s} Z_{rk} q_k l_{ryk}}$$

l_{ryk} - k sayılı reys zamanı k sayılı nəqliyyat vasitəsinin yük daşıma məsafəsidir.

5. Beynəlxalq yollarda yük daşımalarının yerinə yetirilməsi.

5.1. BYD müqavilələri və onun rəsmiləşdirilməsi

BYD – nın hüquqi əsası beynəlxalq müqavilələr (konvensiya, saziş), AR – nın Qanunvericiliyi və nəqliyyat fəaliyyəti subyektləri arasında bağlanan müqavilələr sayılır.

Bu müqavilələr nəqliyyat – ekspedisiya, yük daşımalarının təşkili və yük daşımaları müqavilələrinə bölünürlər.

BYD –nın təşkili haqqında müqavilə yük partiyası və qəbul məntəqələri arasında razılaşdırılmış yüklərin birdəfəlik daşımaları üzrə bağlana bilər. Yük daşımalarının təşkili haqqında müqavilə qismində sifarişçinin verdiyi və daşıyıcının qəbul etdiyi, səlahiyyətli şəxsin imzası və həmin imzanı təsdiq edən möhür (şərt) olan sifariş sayılır.

Daşıyıcı və sifarişçi daşımaların təşkili haqqında müqaviləni birbaşa və ya ekspeditor (qarışıq daşımalar üzrə operator) vasitəsilə bağlaya bilərlər.

Yük daşımaların təşkili haqqında müqavilədə daşıma həcmi, yükün yüklənmə müddətləri, hərəkət marşrutları, daşıma şəraiti, avtonəqliyyat vasitələrinin tipləri, daşımalarla əlaqədar digər xidmətlər, avtonəqliyyat vasitələrinin yüklənmə yerinə verilmə şəraiti və yükün daşımalara təqdim olunma şəraiti, hesablaşma qaydaları, tərəflərin məsuliyyəti və s. şərtlər göstərilir. Bunlardan əlavə yükün qiymətinin göstərilib göstərilməməsi və yükün yük alana çatdırılma anı müqavilədə razılaşdırılmalıdır.

BYD avtomobil yük daşımaları üzrə Qaydalara uyğun olaraq, həmin Qaydaların AR-da qüvvədə olan beynəlxalq müqavilələrlə ziddiyyət təşkil etməyən hissəsi üçün yerinə yetirilir.

Avtomobil daşımalarının təşkili haqqında müqavilə yük daşıma və ya kirələmə müqavilələrinin zəruriliyini istisna etmir. Konkret göndəriş üzrə avtomobil daşımaları müqaviləsinin bağlanması əmtəə-nəqliyyat qaiməsinin tərtib edilməsi ilə təsdiq edilir.

BYD zamanı daşıyıcı - yükçü - yükalanlar arasında qarşılıqlı münasibətlər CMR Konvensiyasının əsasnamələri ilə müəyyən edilir. Tədarük (alqı – satqı) üzrə müqavilə isə bir qayda olaraq İnkotermsin beynəlxalq ticarət terminlərinin tətbiqi ilə

bağlanır. Bu zaman əmtəə-nəqliyyat qaiməsinin uyğun formasından (CMR – qaimə) istifadə edilir.

CMR Konvensiyası nəqliyyat vasitələri ilə haqqı ödənilən avtomobil daşımaları üzrə istənilən müqaviləyə tətbiq oluna bilər. Bu zaman müqavilədə göstərilən yükün qəbul edildiyi və təhvil verildiyi yerlər iki müxtəlif ölkəyə məxsus ola bilər. Onlardan heç olmasa biri konvensiya iştirakçısı olan ölkənin ərazisində yerləşməlidir. Bu müqavilə tərəflərin yerləşmə yeri və milli mənsubiyyətdən asılı deyil.

CMR konvensiyası aşağıdakı hallarda tətbiq olunmur:

- beynəlxalq poçt konvensiyaları əsasında yerinə yetirilən daşımalar
- cənazə daşımaları
- koç zamanı avadanlıq və mebel daşımaları

AR – da yük daşıma müqaviləsinin rəsmiləşdirilməsi üçün CMR – qaimənin vahid forması təsdiq edilmişdir (AR NK – nin 2009-cu il 17 sentyabr tarixli 142 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmişdir). Bu forma “Avtomobil nəqliyyatı ilə yüklərin daşınması Qaydaları”nın 22 sayılı əsasnaməsində verilir. AR – nin ərazisindən başqa təsdiq olunmalıdır.

CMR – qaimə qrafaları doldurulmamış, eyni formalı 10 vərəqdən ibarətdir. Bütün vərəqlər eyni qeydiyyat, seriya və nömrələrinə malikdir. Başqa dövlətlərin ərazilərindən yüklərin yola salınması zamanı həm AR –nin CMR – i, həm də yüklərin yola salındığı ölkənin CMR – indən istifadə edilə bilər.

CMR-qaimənin rəsmiləşdirilməsi həm Nəqliyyat Nazirliyinin təsdiq etdiyi təlimat, həm də yükçöndərən ölkənin milli qanunvericiliyinə müvafiq olaraq həyata keçirilə bilər. CMR nümunəvi formaya uyğun olaraq üç nüsxədə tərtib edilir və yükçöndərən və daşıyıcı tərəfindən imzalanır. CMR üzrə yükçöndərən və daşıyıcının imzalanan rəsmiləşdirilməsi çap üsulu ilə və ya yükçöndərən və daşıyıcının ştəmpəllərinin əvəz edilməsi ilə aparıla bilər. CMR –in I nüsxəsi yükçöndərənə, II nüsxəsi yükü müşayiət edənə və yükə verilir, III nüsxəsi isə daşıyıcıda qalır.

Yükçöndərən CMR -ə bütün zəruri sənədləri əlavə etməlidir.

Yükçöndərən CMR – in II nüsxəsi yükə verilir, təqdim edilənə kimi yükə dair sərəncam verə bilər.

Yükçöndərən CMR tərtib edilən andan yükə dair sərəncam vermək hüququnu yükə verə bilər. Bu

zaman ükgöndərən CMR – də müvafiq qeydlər apar-
malıdır.

6. Nəqliyyat vasitələrinin beynəlxalq daşımalara buraxılışı haqqında şəhadətnamə. Spesifik beynəlxalq yük daşımaları.

Buraxılış haqqında şəhadətnamə (əlavə13) iki nüsxədə tərtib olunur: onun biri gömrük orqanında saxlanılır, digəri isə nəqliyyat vasitəsinin mülkiyyətçisinə, yaxud sahibinə verilir.

Buraxılış haqqında şəhadətnaməyə sıra nömrəsi verilir. Şəhadətnamə onu verən gömrük orqanının möhürü ilə təsdiq ediliir.

Əgər şəhadətnamə vermiş gömrük zəruri hesab edərsə, həmin gömrük orqanı tərəfindən təsdiq edilmiş fotosəkillər, yaxud şəkillər şəhadətnaməyə əlavə olunur. Belə halda həmin sənədlərin miqdarı şəhadətnamənin 6-cı qrafasında göstərilir.

Yol nəqliyyat vasitəsinin buraxılış haqqında şəhadətnamənin üz tərəfindən əlavə olaraq aşağıdakılar çap edilməlidir.

“ 1975-ci il noyabr tarixli BYD Konvensiyası”.

Buraxılış haqqında şəhadətnamə nəqliyyat vasitəsinin müşayiət etməlidir.

BD yük daşınmasına buraxılmış nəqliyyat vasitələrinin mülkiyyətçiləri və sahibləri verilmiş şəhadətnamənin yaxşı saxlanılmasını təmin etməlidir.

Şəhadətnamə 2 il müddətinə verilir.

Nəqliyyat vasitələri hər iki ildən bir fəaliyyət regionunda olduğu nəqliyyat vasitələrinin mülkiyyətçisinin, yaxud sahibinin daimi yaşadığı) gömrük orqanı tərəfindən yoxlanılmaq və şəhadətnaməni təzələmək üçün təqdim edilir.

Əgər nəqliyyat vasitəsi təchiz qaydaları ilə nəzərdə tutulan texniki tələblərə daha müvafiq deyilsə, bu zaman gömrük möhürləri və plombları altında yüklərin daşınmasından ötrü ondan istifadə etməyin mümkün olması üçün nəqliyyat vasitəsi buraxılışa cavab verən vəziyyətə gətirilməlidir.

Əgər NV-nin əsas texniki xarakteristikaları dəyişilmişsə, onda onun BD buraxılışı qüvvədən düşmüş hesab olunur. Belə halda üstündən xətt çəkilməklə və üzərində “Ləğv olunmuşdur” sözləri yazılmaqla şəhadətnamə ləğv olunur.

Şəhadətnaməyə edilən hər bir qeydin tarixi göstərilməklə gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin şəxsi nömrəli möhürü ilə təsdiq olunmalıdır.

Nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyatda olduğu ölkənin səlahiyyətli orqanı tərəfindən verilmiş buraxılış haqqında şəhadətnamə Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları tərəfindən o halda etibarlı hesab edilə bilər ki, bu ölkə BYD Konvensiyasının üzvü olsun.

Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanları BYD Konvensiyalarının, yaxud konteynerlərə aid 1972-ci il gömrük Konvensiyasının iştirakçısı olan dövlətin səlahiyyətli orqanı tərəfindən verilən konteynerlərin buraxılışını və buraxılış haqqında şəhadətnaməni etibarlı hesab edirlər.

Konteynerin mülkiyyətçisi və ya sahibi yük daşınmasına buraxılması üçün müvafiq gömrükxanaya ərizə ilə müraciət etməlidir. Verilmiş ərizəyə 10 gün müddətinə baxılmalıdır. Texniki tələblərə cavab verən konteynerlərə yük daşınmasına buraxılması barədə gömrükxana tərəfindən şəhadətnamə verilir.

Yük daşınmasına buraxılması haqqında şəhadətnamənin verilməsi ərizəçiyə həmin konteynerə buraxılış haqqında lövhəcik vurmaq hüququ verir.

Buraxılış haqqında lövhəcik aydın görünən yerdə, xüsusi məqsədlər üçün verilmiş nömrələrlə yanaşı vurulmalıdır. Onun ölçüləri 20x10sm olmalıdır. Bununla yanaşı lövhəcikdə şəhadətnamə verən ölkənin adı tam və ya fərqləndirici nişanı formasında, buraxılma ili azərbaycan və ingilisdilində yazılmalıdır. Lövhəcikdə, həmçinin istehsalçı zavodun konteynerə verdiyi nömrə mütləq göstərilməlidir.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı gömrük əməkdaşı konteynerə lövhəciyin vurulmasını, orada yazılan məlumatların həqiqiliyini eləcə də konteynerə baxış keçirərək texniki tələblərə müvafiq olub-olmamasını yoxlayır. Əgər konteynerin texniki xarakteristikaları dəyişdirilmişdirsə, ona verilmiş şəhadətnamə öz qüvvəsini itirir və yük daşımaya buraxılmazdan əvvəl konteynerə yenidən baxış keçirilir və tələblərə cavab verdiyi təqdirdə yeni şəhadətnamə yazılmalıdır.

Spesifik beynəlxalq yük daşımaları. Beynəlxalq rabitələrdə tez xarab olan qida məhsullarının daşınması.

Keyfiyyətini saxlamaq və təhlükəsizliyini təmin etmək üçün xüsusi temperatur rejimi və qaydalar tələb edən, bu tələblər təmin edilmədikdə dəyişikliklərə

uörayan və istehlakçıların sağlamlığına zərər vuran qida məhsullarına tez xarab olan yüklər deyilir.

Tez xarab olan ərzaq məhsullarının beynəlxalq avtomobil daşımaları şəraitini tənzimləyən əsas normativ hüquqi sənəd bu yüklərin beynəlxalq daşımaları və bu daşımalar üçün nəzərdə tutulmuş xüsusişədirilmiş nəqliyyat vasitələri haqqında beynəlxalq ATR/XHT saşi sayılır.

ATR sazişi ilə tez xarabolan yüklərin daşınması üçün nəzərdə tutulan nəqliyyat vasitələrinin tipləri müəyyən edilir. Bunlara izotermik kuzalı, refrijatorlu, buzxana kuzalı və qızdırılan kuzalı avtomobillər aiddir. Belə nəqliyyat vasitələrinin aşağıda göstərilən işarələnmə sistemi vardır:

I işarə: İ – izotermik kuza; C – qızdırılan kuza; R – buzla soyudulan kuza; F – refrijator;

II işarə: R – gücləndirilmiş istilik izolyasiyası (istilikötürmə əmsalı $0,4 \text{ vt}/(m^2\text{°C})$); N – normal istilik izolyasiyası (istilikötürmə əmsalı $0,7 \text{ vt}/(m^2\text{°C})$ -dən çox olmamaqla);

III işarə: soyudulan və qızdırılan kuzalar üçün XHT -nin sinfi.

Əgər NV çıxarılabilən kuzaya və ya qeyri-avtonom texniki avadanlığa malik olarsa, yaxud termiki

avadanlıq üçün xüsusi istismar şəraiti nəzərdə tutulursa, onda uyğun hərfi işarəyə X hərfi əlavə edilir.

AİNV ilə daşımaların təşkili qaydaları və belə daşımalara nəzarətin təşkili.

Belə daşımalar üçün icazə daşımalara başlanana qədər alınmalı, sürücüdə və ya AİNV –ni müşayiət edən şəxsdə olmalıdır.

AİNV –nin hərəkəti ən az intensivlik olan vaxtda həyata keçirilməli və bu zaman aşağıda göstərilənlərdən heç olmazsa birinin olması zəruridir:

- AİNV –nin ümumi kütləsi 60t – dan çoxdur
- Oxa düşən kütlə buraxıla bilən həddi ən azı 50% aşır
- NV –nin yüklə birlikdə maksimum hündürlüyü 5m-dən çoxdur
- NV –nin yüklə birlikdə maksimum eni 4m-dən çoxdur
- NV –nin yüklə birlikdə uzunluğu 30m –dən çoxdur

AİNV –nin müşayiət edilməsi aşağıdakı hallarda hökmən lazımdır:

1 avtomobillə mühafizə:

- Nəqliyyat vasitəsinin eni 3,5...4m olduqda
- Hündürlüyü 5m-dən çox olduqda
- Uzunluğu 24...30m olduqda
- Ümumi kütləsi 60...80t olduqda

2 avtomobillə mühafizə:

- Nəqliyyat vasitəsinin eni 4m-dən çox olduqda
- Avtoqatarın uzunluğu 30m –dən çox olduqda
- Ümumi kütləsi 80t-dan çox olduqda
- Buraxılabilən ox kütləsini 50%-dən çox aşdıqda
- əgər nəqliyyat vasitəsi hərəkət zamanı qarşı hərəkət zolağını qismən tutarsa.

Mühafizə avtomobili dedikdə narıncı rəngli parıldayan fənərlə təchiz edilmiş, üzərində nəqliyyat vasitələri və tikililərin qabaritlərini təyin edən ölçü vasitələri quraşdırılan xüsusi təyinatlı nəqliyyat vasitəsi nəzərdə tutulur.

Müşayiət avtomobili dedikdə AİNV – nin hərəkət marşrutu üzrə onu müşayiət etmək üçün istifadə edilən xüsusi rəng çalarları və işıq signalı olan dövlət avtomobili nəzərdə tutulur.

Mühafizə və ya müşayiət avtomobili müşayiət edilən nəqliyyat vasitəsinin önündə getməlidir. Bu zaman mühafizə və ya müşayiət avtomobili AİNV –

yə nəzərə alın sol tərəfdən yol verməklə ehtiva hərəkət etməlidir ki, onun eni müşayiət edilən avtomobilin qabarit enindən kənara çıxsın. Müşayiət edən avtomobilin ekipajı xüsusi icazədə göstərilənlərə müvafiq olaraq AİNV –nin süni tikililərdən keçməsinə təmin etməlidir.

7. Konteyner və althıqlarla BYD. Konteyner və paket daşımaları. Qarışıq rabitələrdə daşımalar. Qarışıq rabitələr sahəsində beynəlxalq saziş və konvensiyalar

Müxtəlif nəqliyyat növləri ilə yük daşımalarının təşkilində yükləmə - boşaltma işlərinin kompleks mexanikləşdirmə, avtomobillərin yükləmə - boşaltma məntəqələrində gözləmə vaxtını azaltmaq, daşıma prosesində yükün miqdarını və keyfiyyətini saxlamaq məqsədilə ən səmərəli vasitələrdən biri konteynerlər sayılır.

Konteynerlərin tətbiqi daşıma prosesində bütün yol boyu iştirak edən nəqliyyat növlərinin sayından asılı olmayaraq bir neçə dəfə yükləmə - boşaltma əməliyyatları- nı azaldır.

Konteynerlərin tətbiqi çox geniş olduğundan onların istehsalına, saxlanmasına və s. çəkilən xərclər çox tez bir vaxtda (1 – 2 ilə) ödənilir.

Konteynerlərin tətbiqi bütün nəqliyyat növləri ilə daşımalara müsbət təsir göstərir.

Konteynerlərin üstünlükləri aşağıdakılardır:

- daimi texniki xarakteristikası və çoxsaylı istifadəsi üçün lazımi möhkəmliyi;
- xüsusi konstruksiyası, yükün aralıq əməliyyat, yükləmə-boşaltma olmadan bir və ya bir neçə nəqliyyat növü istifadə edilə bilər;
- bir nəqliyyat növündən digərinə tez bir zamanda yüklənib – boşaldılması üçün alətlərdən istifadə;
- elə konstruksiyası var ki, yükləri ona asanlıqla yükləyib – boşaltmaq olar;
- daxili həcmi $1m^3$ və çox həcmə malikdir;

Xüsusişdirilmiş konteynerlər spesifik yüklərin daşınması üçün nəzərdə tutulur. Onlar açılan (damlı), örtülü, açılan divarlı və ya məcburi ventilyasiya ilə izotermik sistem və s. olurlar.

Konteyner həcmi $1m^3$ -dən az olmayan, tarasız (taralı) yüklərin daşınmasında dəfələrlə istifadə oluna bilən yükləmə-boşaltma işlərinin mexanikişdirilməsi

üçün tərtibatla təchiz olunmuş, yükləri qısamüddətli saxlamaq üçün nəzərdə tutulan taradır.

Konteynerlər bir sıra əlamətlərə görə təsnifata ayrılır.

Daşımaların yerinə yetirilmə üsuluna görə konteynerlər tranzit və yerli olur.

Tranzit konteynerlər qarışıq rabitələrdə yük daşınmalar üçün nəzərdə tutulur.

Yerli konteynerlər-yüklərin, ancaq avtomobil nəqliyyatı ilə daşınmasında tətbiq olunur.

Təyinatına görə konteynerlər–universal və xüsusişədirilmiş olur.

Universal konteynerlər müxtəlif yüklərin daşınması üçün nəzərdə tutulur.

Xüsusişədirilmiş konteynerlər isə bir və ya eyni tipli bir neçə yükün daşınması üçün nəzərdə tutulur.

Materialına görə konteynerlər ağac, metal, ağac-metal ola bilər. Son dövrlərdə plastmas, rezin, kauçuk, polietilen, şüşə - plastik və s. konteynerlərdə istehsal olunur.

Konstruksiyasına görə konteynerlər sökülüb – yığılan və sökülməyən olurlar.

Yük götürmə qabiliyyətinə görə konteynerlər 0,05-1,25 t; 2,5-5t ; 10-30t qədər olur.

Konteynerlərin ölçüləri beynəlxalq standartlaşdırma təşkilatı (BST) tərəfindən müəyyən-ləşdirilmişdir. Bunun əsasını konteynerin brutto çəkisi təşkil edir. Ən geniş yayılmış konteynerlər 20 və 30t yük götürən, eni 8 fut (2,438m).

Konteynerin hündürlüyü müxtəlif olur: 8fut (2,438), 8,5fut (2,59m) (1 fut =30,45 sm). Hazırda istismarda olan konteynerlərin hündürlüyü 9fut (2,74m) və 9,5fut (2,896m) olur.

Konteynerlərin uzunluğu 40, 30, 20, və 10fut (12,9 və 3m).

Konteynerlər küncələrində yüklənib – boşaldılması, başqa konteynerlə birləşdir-mək, gəmilərin göyərtisində bərkitmək və s. üçün xüsusi tərtibatla təchiz olunur

Konteynerin mülkiyyətçisi və ya sahibi yük daşınmasına buraxılması üçün müvafiq gömrükxanaya ərizə ilə müraciət etməlidir. Verilmiş ərizəyə 10 gün müddətinə baxılmalıdır. Texniki tələblərə cavab verən konteynerlərə yük daşınmasına buraxılması barədə gömrükxana tərəfindən şəhadətnamə verilir.

Yük daşınmasına buraxılması haqqında şəhadətnamənin verilməsi ərizəçiyə həmin konteynerə buraxılış haqqında lövhəcik vurmaq hüququ verir.

Buraxılış haqqında lövhəcik aydın görünən yerdə, xüsusi məqsədlər üçün verilmiş nömrələrlə yanaşı vurulmalıdır. Onun ölçüləri 20x10sm olmalıdır. Bununla yanaşı lövhəcikdə şəhadətnamə verən ölkənin adı tam və ya fərqləndirici nişanı formasında, buraxılma ili azərbaycan və ingilisdilində yazılmalıdır. Lövhəcikdə həmçinin istehsalçı zavodun konteynerə verdiyi nömrə mütləq göstərilməlidir.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı gömrük əməkdaşı konteynerə lövhəciyin vurulmasını, orada yazılan məlumatların həqiqiliyini eləcə də konteynerə baxış keçirərək texniki tələblərə müvafiq olub-olmamasını yoxlayır. Əgər konteynerin texniki xarakteristikaları dəyişdirilmişdirsə, ona verilmiş şəhadətnamə öz qüvvəsini itirir və yük daşımaya buraxılmazdan əvvəl konteynerə yenidən baxış keçirilir və tələblərə cavab verdiyi təqdirdə yeni şəhadətnamə yazılmalıdır.

Paket daşımaları.

Taralı və tarasız ədədi yüklər böyük partiyalarla daşınmaq üçün paketlənir. Paketlər adətən altlıqlarda daşınır. Belə yük daşımalar *paket daşımaları* adlanır.

Altlıqlar konstruksiyasına görə yeşikşəkili, yastı səth tipli və dirəkli olurlar.

Altlıqların ölçüləri standarta uyğun olmalıdır. Altlıqların yüklənməsi (boşaldılması) üçün çəngəlli avto- və elektroyükləyicilərdən, uyğun tərtibatla təchiz olunmuş kranlardan istifadə olunur.

Əgər altlığın konstruksiyası çəngəllə iki tərəfdən tutmağa imkan verərsə, onlar iki girişli altlıqlar, dörd tərəfdən tutmağa imkan verirsə dörd girişli altlıq adlanırlar.

Yastı səth tipli altlıqların iki növü vardır:

- bir səthli dayaqlı altlıqlar;
- iki paralel səth arasında tircikləri olan altlıqlar.

Yastı səth tipli altlıqlar yükləmə - boşaltma işlərinin yerinə yetirilməsi baxımından əlverişli sayılır.

Dirəkli altlıqların güncələrində şaquli sökülən və sökülməyən dirəklər quraşdırılır. Bu altlıqlardan elastik qablaşdırma elementinə yığılmış, kiçik partiyalı, düzgün olmayan formalı, çox yaruslu yığmaya yaramayan yüklərin daşınmasında istifadə olunur.

Formalaşdırılan paketlərin hündürlüyü altlığın yükötürmə qabiliyyətindən və yükün sinfindən asılıdır.

Paketin hündürlüyündən asılı olaraq onun dayanıqlılığını təmin etmək üçün müxtəlif növ bərkidicilərdən istifadə olunur.

Ölçüləri 1000×1200 mm yükçötürmə qabiliyyəti 1t - a qədər olan ikiqat dörd girişli altlıqlar avtomobillə yük daşınmasında daha geniş istifadə olunur. Standart dirəkli və yeşikşəkilli altlıqların ölçüləri 835×1240×920 mm olur.

Paketlər altlıq olmadan da formalaşdırıla bilər. Bu zaman yükləmə - boşaltma işlərini yerinə yetirmək, yəni yükləyicinin çəngəlini qoşmaq üçün onun altında boşluq (kanal) saxlanmalıdır.

Qarışıq daşımalar.

Qarışıq rabitələrdə yük daşımaları dedikdə yükün yükçöndərəndən yükəlanə vahid əmtəə -nəqliyyat qaiməsi ilə müxtəlif nəqliyyat növlərindən istifadə etməklə çatdırılması başa düşülür.

Qarışıq (multimodal) daşımalar sahəsində BMT AİK tərəfindən təklif olunan terminologiyalar hamı tərəfindən qəbul edilir.

BYD zamanı tez-tez rast gəlinən müxtəlif nəqliyyat növlərinin əlaqələndirilməsi aşağıdakılardır:

- avtomobil – dəmir yolu
- avtomobil – su (dəniz)

- avtomobil – hava
- dəmir yolu – dəniz

Qarışıq daşımaların sxemi reallaşdırılma variantlarına malikdir:

- yüklərin bir nəqliyyat növündən digərinə bir-başa ötürülməsi
- yüklərin bir nəqliyyat növündən digərinə aralıq anbar əməliyyatları vasitəsilə ötürülməsi
- yüklərin kiçik tutumlu gəmilərə və ya lixterlərə yüklənməsi, sonra isə böyüktutumlu maqistral gəmilərə və lixterdaşıyanlara yüklənməsi
- intermodal (kombinə edilmiş) daşımalar.

İntermodal daşımalar dedikdə eyni yük vahidi və ya eyni nəqliyyat vasitəsində, ardıcıl iki və daha çox nəqliyyat növləri ilə, onların dəyişməsi zamanı isə yükün özünü yükləyib - boşaltmadan həyata keçirilən daşımalar başa düşülür. Yük vahidi dedikdə iritonnajlı (uzunluğu 10 fut və daha çox) konteyner və ya çıxarılabılən kuza nəzərdə tutulur (1fut=0,305m).

Kombinə edilmiş daşımalar dedikdə Avropa rey-sinin çox hissəsinin dəmir yolu, daxili su və ya dəniz nəqliyyatı, yolun istənilən başlanğıc və sonu olan kiçik bir hissəsində avtomobil nəqliyyatı ilə yerinə yetirilən intermodal daşımalar başa düşülür.

İntermodal nəqliyyat vahidi (İTU) dedikdə iritonajlı intermodal daşımalar üçün yararlı olan konteyner, çıxarılabilən kuza və ya yarımqoşqu başa düşülür. Son zamanlar tutumu artırılmış konteynerlər geniş tətbiq olunur.

Tutumu artırılmış konteyner dedikdə uzununu və eninə görə standart yeni İSO konteyneri nəzərdə tutulur. Bu konteynerin hündürlüyü 9 fut 6 düym (2,9m) təşkil edir.

Ən yüksək tutumlu konteyner-ölçüləri İSO –nin yenidən baxılmış standartından böyük olan konteynerlərdir. Onun ölçüləri uzunluğu 45fut (13,72m), 48fut (14,64m) və ya 53fut (16,1m) təşkil edir.

Avtomobil – dəmir yolu daşımaları kombinə edilmiş daşımalara aiddir.

Müşayiət edilən qarışıq daşımalar – komplektləşdirilmiş ANV – nin sürücüsünün müşayiəti ilə başqa nəqliyyat növü vasitəsilə (məsələn, bərə və ya qatar) daşımalara deyilir.

Müşayiət edilmədən qarışıq daşımalar- ANV – nin sürücüsüz digər nəqliyyat növü ilə (məsələn, bərə və ya qatar) daşımalarına deyilir.

Horizontal yükləmə - boşaltma üsulu “Ro-Ro” – ANV –nin, vaqon və ya inter- modal nəqliyyat vasitə-

sinin gəmiyə və ya gəmidən öz məxsusi təkərlərinin və ya bu məqsəd üçün təchiz edilmiş təkərlərin köməyi ilə yüklənib boşaldılmasıdır. Bu məqsədlə tənzimlənən horizontal və ya maili rampalardan istifadə edilir. Belə rampalar avtomobil nəqliyyatı vasitələrinə imkan verir ki, onlar gəmiyə və ya dəmiryol vaqonuna daxil olsunlar və ya oradan düşsünlər.

Şaquli yükləmə - boşaltma üsulu “Lo-Lo”-intermodal nəqliyyat vahidinin qaldırıcı avadanlıqlardan istifadə etməklə yüklənməsi və boşaldılmasıdır. Yüklərin konteyner və çıxarılabılən kuzalarla daşınması zamanı tətbiq edilir.

Qarışıq rabitələr sahəsində beynəlxalq saziş və konvensiyalar

Kombinə edilmiş daşımaların inkişafına imkan verən əsas sənədlərdən biri beynəlxalq kombinə edilmiş daşımaların mühüm xətləri və uyğun obyektlər haqqında 1991 – ci il Avropa sazişi (AGTC/KDXS) və daxili su yolları ilə kombinə edilmiş daşımalar haqqında Avropa sazişinə qoşma sənəd 1997-ci il protokoludur.

Bu saziş və protokol mühüm dəmir yolu və su xətlərini, onlara qoyulan texniki və istismar tələblərini müəyyən edir. Ayrı - ayrı ölkələr kombinə edilmiş yük

daşımalarının yerinə yetirilməsinə imkan verən qərarlar qəbul edirlər.

Kombinəedilmiş daşımaların dəmiryol xətləri əsasən E hərfi ilə işarə edilmiş və maqistral dəmiryol xətləri haqqında 1985-ci il Avropa sazişi ilə müəyyən edilmiş işarələrlə eyni olub, “C- E” hərfləri ilə işarə olunur. “C” hərfi ilə kombinəedilmiş daşımaların digər mühüm dəmiryol xətləri işarə edilir.

8. Beynəlxalq avtomobil sərnişin daşımaları

8.1. Beynəlxalq avtomobil sərnişin daşımalarının təsnifatı. SANV – nə, sürücülərə və ekipajın işinə qoyulan tələblər

Beynəlxalq sərnişin daşımalarına ən az bir dövlət sərhəddini keçməklə həyata keçirilən daşımalar aiddir.

Beynəlxalq sərnişin daşımalarının aşağıdakı növləri vardır: ikitərəfli sərnişin daşımaları, üçüncü ölkələr arasında sərnişin daşımaları, kabotaj daşımaları.

İkitərəfli daşımalar – daşımaların başlandığı və ya qurtardığı ölkədə qeydə alınan nəqliyyat vasitələri ilə həyata keçirilən beynəlxalq sərnişin daşımalara deyilir.

Üçüncü ölkələr arasında daşımalar dedikdə nəqliyyat vasitəsinin hərəkət marşrutunun başlanğıc məntəqəsi bir ölkənin, son məntəqəsi isə digər ölkənin ərazisində olan və üçüncü ölkədə qeydə alınan avtomobil nəqliyyatı ilə yerinə yetirilən sərnişin daşımaları başa düşülür.

Kabotaj daşımalar dedikdə nəqliyyat vasitəsinin hərəkət marşrutunun başlanğıc və son məntəqəsi

eyni bir ölkənin ərazisində qeydə alınan başqa ölkədə qeydə alınan avtomobil nəqliyyatı vasitəsilə yerinə yetirilən sənişin daşımaları nəzərdə tutulur.

Beynəlxalq avtomobil sənişin daşımaları müntəzəm və ya qeyri – müntəzəm rabitələrdə yerinə yetirilir. Bundan başq daşımalar ölkələrə nəzərən **tranzit** ola bilər.

Müntəzəm rabitələrdə daşımalar dedikdə müəyyən müntəzəmliyə malik olmaq- la, qabaqcadan təyin edilmiş dayanacaqlarda sənişinlərin minib-düşməsi ilə həyata keçirilən sənişin daşımaları başa düşülür.

Qeyri-müntəzəm rabitələrdə sənişin daşımaları aşağıdakı sxemlər üzrə təşkil edilir: “rəqqasi daşımalar”, “bağlı qapılar arxasında halqavarı tur”, “təyinat məntəqəsinə sənişinlərlə, əks istiqamətdə sənişinsiz” daşımaları, “başqa daşımalar”.

- “*rəqqasi daşımalar*”- iki məntəqəarasında çoxdöfəlik daşımalar olub, sənişinlərin aralıq dayanacaqlarda mindirilib – düşürülməsi yerinə yetirilmir.
- “*bağlı qapılar arxasında halqavarı tur*”- eyni bir sənişin nəqliyyat vasitəsilə yerinə yetirilən və eyni sənişin qrupunu daşıyan və onları eyni

bir yolasalma məntəqəsinə çatdırmaqla həyata keçirilən daşımalara deyilir.

- *“təyinat məntəqəsinə sərnəşinlərlə, əks istiqamətdə sərnəşinsiz”* daşımaları – sərnəşinlərin təyinat məntəqəsinə daşınması, əks istiqamətdə isə nəqliyyat vasitəsində yalnız ekipajın olması ilə yerinə yetirilən daşımalarıdır.
- sərnəşinlərsiz, geri qayıtma isə sərnəşinlərlə və həmçinin yuxarıda göstərilən sxemlərə aid edilməyən digər avtomobil sərnəşin daşımalarıdır.

Beynəlxalq sərnəşin daşımaları kommərsiya əsasında və öz ehtiyacları üçün həyata keçirilə bilər.

Ən azı iki nəqliyyat növü ilə yerinə yetirilən sərnəşin daşımalarına qarışıq daşımalar deyilir. Avtomobil nəqliyyatının iştirakı ilə yerinə yetirilən qarışıq daşımalar digər nəqliyyat növləri ilə daşınan sərnəşinləri “qapıdan – qapıya” çatdırılmasına imkan verir.

SANV – nə, sürücülərə və ekipajın işinə qoyulan tələblər

Sərnəşin avtonəqliyyat vasitələri (SANV) M1, M2 və M3 siniflərinə ayrılır.

Avtobuslar tək, qoşalaşmış, bir, biryarım və iki-mərtəbəli olurlar.

Tək avtobusun uzunluğu MDB - də 12m-dən, AB-də isə ikioxlu 13,5m-dən, üçoxlu isə 15m m-dən çox olmamalıdır. Qoşalaşmış avtobusların uzunluğu 18m-dən çox olmamalıdır. Avtobusun tam kütləsi ikioxlu üçün 18tondan, üçoxlu üçün 24tondan çox olmamalıdır.

SANV müəyyən edilmiş qaydada qeydiyyatdan keçməli, qeydiyyatdan alan dövlətin qeydiyyat və fərqlənmə nişanlarına malik olmalıdır.

Beynəlxalq sərnəşin daşımalarını yerinə yetirən avtobus aşağıdakılara malik olmalıdır:

- lazımi yumşaqlığa və komfortluluğa;
- taxoqrafa;
- audiosistemə (oturacaq yerlərinin sayı 22-dən çox olduqda)

Müntəzəm beynəlxalq rabitələrdə işləyən avtobuslarda əlavə olaraq aşağıdakı lövhəsi;

- iki dildə (AR dövlət dili və son dayanacağıın yerləşdiyi dövlətin dili) tərtib edilən marşrut avadanlıqlar olur;
- avtobusun oturacaq yerlərinin sayı 24-dən az olmamalıdır.

Müntəzəm beynəlxalq sərnəşin daşımaları üçün avtobus kondisioner, telefon, qarderob, tualet, kofedəmləyən, soyuducu, audio və ya digər avadanlıqlarla təchiz olunmalıdır. Avtobuslar komfortabellik dərəcələrinə görə sertifikatlaşdırılır (“3 ulduz”, “4 ulduz”, “5 ulduz”).

Nəqliyyat vasitələrinə qoyulan tələblər CEMT –in 95/2 №-li “Avtobuslarla beynəlxalq sərnəşin daşımaları haqqında” Qətnaməsi ilə müəyyən edilir. Bu Qətnamədə yollarda aparılan yoxlamalarda diqqəti aşağıdakılara yönəltməyi tövsiyə edilir:

- işıqlanma
- tormoz sistemi
- təkər və şinlər
- sükan idarəetmə sistemi
- körpü və asqılar
- çərçivə və dayaq quruluşları
- kütlə və ox yüklənməsi
- qabarit ölçülər və s.

Beynəlxalq sərnəşin daşımalarını yerinə yetirən avtobusları idarə etmək üçün. İcazə verilən sürücünün “D” kateqoriyası olmalı və onun bu kateqoriyalı avtomobil nəqliyyatının sürücüsü kimi 5il ümumi iş stajı olmalıdır. Bu sürücülər hər üç ildən bir tibbi

müayinədən keçməlidirlər (50 yaşdan çox olduqda isə ildə 1 dəfədən az olmayaraq).

Sürücüdə aşağıdakı şəxsi və avtobusa aid sənədlər olmalıdır:

- avtobusun texniki pasportu
- beynəlxalq texniki baxış sertifikatı
- sığorta vəsiqəsi
- müəyyən edilmiş formalı yol vərəqəsi
- lisenziya kartı
- icazə müqaviləsi

Əlavə olaraq sürücüdə aşağıdakı sənədlərdə olmalıdır:

- xarici ölkənin vizası olan xarici pasport
- taxoqrafın çap edilmiş qeydləri
- tibbi sığorta şəhadətnaməsi
- avtobusun ekoloji və təhlükəsizlik normalarına uyğunluq sertifikatı

Beynəlxalq daşımalar zamanı sürücülərin iş rejimi və istirahəti beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələri ekipajının işi üzrə Avropa sazişinə (AETR) əsasən müəyyən edilir. AB bu sahədə Qaydalar fəaliyyət göstərir. Bu qaydalar (3820/85) vaxta görə normativləri müəyyən edir. Digər Qaydalar isə nəzarət cihazlarının –

taxoqrafların tətbiqini müəyyənləşdirir. Lakin AB dövlətləri həm də AETR sazişinin iştirakçıları sayılır.

SANV – lərinin ekipaj aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

- yük daşıyıcıları ilə məşğul olan sürücülər üçün aşağıdakı minimum yaş həddi müəyyənləşdirilir:
 - a) maksimum kütləsi 7,5tona qədər olan avtonəqliyyat vasitələrinin sürücüləri üçün 18 yaşdan az olmamalıdır
 - b) digər nəqliyyat vasitələri üçün isə 21 yaşdan və 18 yaşdan az olmamalıdır
- sərnişin daşıyıcıları ilə məşğul olan sürücülərin yaşı 21-dən az olmamalıdır.

Nəqliyyat vasitəsinin təhkim olunduğu yerdən 50km-dən böyük radiusda yerləşən marşrutlarda sərnişin daşıyıcıları ilə məşğul olan sürücü əlavə olaraq aşağıdakı tələblərdə cavab verməlidir:

- kütləsi 3,5-dən çox olmayan nəqliyyat vasitələrində iş stajı 1 ildən az olmamalı;
- daimi təhkim olunduğu yerdən 50km radiusda yerləşən marşrutlarda sərnişin daşıyıcıları üzrə iş stajı 1 ildən az olmamalı;

- sürücüdə peşə yararlılığını təsdiq edən vəsiqə olarsa və razılaşan (saziş bağlayan) tərəflərdən biri təsdiq etsə ki, o, sənişin daşımaları üzrə sürücü hazırlığı kursunu bitirib

AETR sazişi idarəetmə, fasilə və istirahət vaxtlarını normalaşdırır.

8.2. BASD –da baqaj və əl yüklərinə tələblər. Sənişin terminalında göstərilən xidmətlər və informasiyalar. SANV–nə dövlət sərhəddini keçməsinə avtonəqliyyat nəzarəti

Beynəlxalq avtomobil sənişin daşımalarının yerinə yetirilməsi zamanı avtomobil nəqliyyatı vasitəsi ekipajı və sənişinlərin gömrük və sərhəd nəzarəti üçün təqdim etdikləri sənədlər (pasport, viza dəvətnamə, vauçer, turist putyovkası, tibbi sığorta və s.) və həmçinin baqaj, əl yükü, valyuta və qiymətli əşyalar ərazisində daşımalar yerinə yetirilən ölkənin qanunvericiliyinin tələblərinə uyğun olaraq rəsmiləşdirilməlidir. Daşıyıcının lazımi qaydada rəsmiləşdirilmiş sənədləri olmadıqda o, sərhəd məntəqəsindən geri qaytarılır.

Sərnişin özü ilə şəxsi əşyalarını - əl yükü və baqaj apara bilər.

Əl yükü və baqaj kiçik, orta və iriölçülü olur.

İriölçülü baqaj və əl yüklərinə ölçüləri 100x50x30sm və ya üç ölçüsünün cəmi 180sm, kütləsi isə 40kq – dan (AR-da 60kq) çox olan əşyalar aiddir.

Ortaölçülü əl yükü və baqaj yerlərinə ölçüləri 100x50x30sm və ya üç ölçüsünün cəmi 180sm-dən, kütləsi isə 40kq – dan (AR-da 60kq) az olan əşyalar aiddir.

Kiçik ölçülü baqaj və ya əl yüklərinə ölçüləri 60x40x20sm və ya üç ölçüsünün cəmi 120sm-dən, kütləsi isə 20kq-dan çox olmayan əşyalar aiddir.

Müntəzəm avtobus marşrutlarında sərnişin özü ilə daşıma haqqını ödəmədən ölçüləri 60x40x20sm və kütləsi 20kq-dan çox olmayan əl yükünü, daşıma haqqı ödənməklə isə ölçüləri 60x40x20sm-dən 100x50x30sm-dək və hər birinin çəkisi 60kq –dan çox olmayan iki ədəd baqaj (baqaj daşımaya imkan olduqda) apara bilər.

Sərnişin terminalında göstərilən xidmətlər və informasiyalar.

Sərnişin daşımalarının yerinə yetirilməsində sərnişin terminalları böyük rol oynayır.

Sərnişin terminalında avtomobil daşıyıcısına xidmətin göstərilməsi terminalın operatoru və daşıyıcı arasında bağlanmış müqaviləyə uyğun olaraq yerinə yetrilir.

Sərnişin terminalında aşağıdakı xidmətlər göstərilməlidir:

- gediş sənədlərinin satışı
- avtobusun gəlməsini və yola salınmasının idarə edilməsi
- avtobusun təchizatı və sanitar vəziyyətinə nəzarət
- sərnişin və sürücülərə iaşə xidmətlərinin təşkili
- sürücü və sərnişinlərin mövcud qaydalara əməl etməsinə nəzarət.

Beynəlxalq avtomobil sərnişin daşımalarını təmin edən terminallarda aşağıdakı vizual informasiyalar təqdim olunmalıdır:

- binada terminalın adı göstərilən reklam yazıları
- marşrut və istiqamətlərin nömrələri göstərilməklə platforma işarələri
- otaq və xidmətlərin yerləşmə sxemi
- platforma nömrələri göstərilməklə sərnişin nəqliyyatının yoladüşmə və qayıtma cədvəli
- məsafələr cədvəli və gediş haqqı tarifləri

- AR avtomobil sərnişin daşımaları
Qaydalarından çıxarış
- fəvqəladə hallarda evuakasiya üçün tərtib edilən sxem
- sərnişinlərə göstərilən xidmətlərin siyahısı
- sərnişin terminalı və bilet kassalarının iş rejimi
- xidmətlərin qiymətlərin öyrənilməsi üçün istifadə edilən telefon nömrələrinin siyahısı
- piyadaların təhlükəsiz hərəkət sxemi
- terminalın vəzifəli şəxslərinin telefon nömrələri

Sərnişin terminalına gələn vətəndaşlar üçün əməli informasiyalar AR-nın dövlət dilində ucadandan rabitə vasitəsilə verilir:

- sərnişin avtomobil nəqliyyatının yola salınması və uyğun informasiya alındıqdan dərhal sonra gecikməsi haqqında məlumatın verilməsi, bu məlumatın hər 15 dəqiqədən bir təkrarlanması;
- reysin ləğv edilməsi və ya avtobusun dəyişdirilməsi haqqında cədvəldəki vaxtdan 1,5saat öncə və ya daha gec, informasiya daxil olandan dərhal sonra verilməli və bu məlumatın hər 15 dəqiqədən bir təkrarlanması;

- əlavə reysin təşkili və ya bilet kassalarının iş qaydasındakı dəyişikliklər haqqında bilavasitə informasiya alındıqdan sonra verilməlidir.

Sərnişin avtomobil nəqliyyatı dövlət sərhəddini keçməsinə avtonəqliyyat nəzarəti.

Beynəlxal sərnişin daşımalarını yerinə yetirən avtonəqliyyat vasitələrinin dövlət sərhəddini keçməsinə avtonəqliyyat nəzarəti Nəqliyyat Müfəttişliyi tərəfindən həyata keçirilir. Bunun üçün avtonəqliyyat nəzarəti vərəqəsi tərtib olunur. Bu vərəqə Respublikadan çıxan zaman nəqliyyat vasitəsi sahibində olur və sonda Nəqliyyat Müfəttişliyinə qaytarılır.

Avtonəqliyyat nəzarəti vərəqəsi verilən zaman məcburi qaydada aşağıdakı rekvizitlər doldurulur:

- avtomobilin markası
- avtomobilin / qoşqunun nömrəsi
- avtonəqliyyatın qeydiyyatına alındığı ölkə
- Respublikaya girişdə “Giriş”, çıxışda isə “Çıxış” bölməsi doldurulur
- nəzarətin başlanma tarixi və vaxtı (saat, dəq)
- buraxılış məntəqəsinin ştampeli
- nəqliyyat sahibinin imzası
- müfəttişliyin işçisinin nömrəli möhürü.

9. Müntəzəm rabitələrdə beynəlxalq sərnişin daşımaları

Müntəzəm rabitələrdə beynəlxalq avtomobil sərnişin daşımaları üçün açıq olan və yol hərəkətinin təhlükəsizliyi tələblərinə cavab verən ümumi təyinatlı avtomobil yollarından istifadə edilməklə təşkil olunmalıdır. Bu rabitələrdə beynəlxalq marşrutların dayanacaqları sərnişin terminallarında nəzərdə tutulmalıdır. Marşrutun keçdiyi yolların seçilməsi zamanı müxtəlif yanaşmaların (ən qısa məsafə, minimum hərəkət vaxtı, pullu yollardan istifadə olunamaması) tətbiqi mümkündür. Ancaq sərnişin daşımaları zamanı həlledici ola bilən şərait mütləq nəzərə alınmalıdır.

- beynəlxalq avtomobil sərnişin daşımaları (kommersiy) üçün lisenziya
- beynəlxalq avtomobil sərnişin daşımaları sahəsində i ildən az olmayan iş təcrübəsi
- AR –nın Nəqliyyat Nazirliyinin müəyyən etdiyi tələblərə cavab verən personal (mütəxəssislər, sürücülər)
- tələblərə cavab verən və qanuni əsaslarla istifadə edilən avtobuslar

- müntəzəm rabitələrdə beynəlxalq avtomobil sənişin daşımalarını yerinə yetirən I avtobus üçün 9000 €, digər avtobusların hər biri üçün 5000€ həcmində məxsusi aktivi ilə xarakterizə edilən maliyyə vəziyyəti
- məxsusi (icarə) istehsalat, texn iki xidmət, nəzarət, sürücülərin müayinə edilməsi üçün müqavimət. Daşıyıcının büdcə hesabına borcu olmamalıdır.

Beynəlxalq avtomobil sənişin daşımalarının yerinə yetirilməsinə icazə almaq üçün AR-nın daşıyıcısı Nəqliyyat Nazirliyinə müəyyən edilmiş formalı ərizə ilə müraciət etməlidir. Ərizəyə aşağıdakı sənədlər əlavə olunmalıdır:

- müntəzəm beynəlxalq avtomobil sənişin daşımaları haqqında müqavilənin surəti;
- beynəlxalq avtobus marşrutunun sxemi;
- müntəzəm beynəlxalq marşrutda işləyən avtobusun hərəkət cədvəli;
- sənişin və baqaj daşınması üzrə qiymətlər cədvəli;
- sürücülərin iş cədvəli;
- lisenziyanın surəti;
- avtobusların lisenziya kartının surəti;

- daşıyıcının qeydiyyatı haqqında şəhadətnaməsinin surəti.

Müntəzəm rabitələrdə beynəlxalq avtomobil sərnişin daşımalarının təşkili haqqında müqavilənin nümunəvi forması Nəqliyyat Nazirliyi tərəfindən tərtib və təsdiq edilir.

Nəqliyyat Nazirliyi icazə verməkdən aşağıdakı hallarda imtina edə bilər:

- verilmiş marşrutda analogi hərəkət cədvəli ilə digər daşıyıcının işlədiyi halda;
- marşrutun keçməsi planlaşdırılan ölkənin kompetent orqanlarının marşrutun açılmasına icazə verilmədikdə;
- daşıyıcının kifayət qədər nəqliyyat vasitəsi olmadıqda;

Nəqliyyat Nazirliyi müntəzəm rabitələrdə beynəlxalq avtomobil sərnişin daşımalarının yerinə yetiriləndiyi marşrutu aşağıdakı hallarda bağlaya bilər:

- daşıyıcının yazılı müraciəti əsasında;
- xarici ölkənin kompetent orqanının yazılı müraciəti əsasında;
- lisenziyanın etibarlılıq müddəti bitdikdə və ləğv edildikdə;

- daşımaları sərnəşin terminalı ilə müqavilə bağlanmadan yerinə yetirdikdə;
- Nəqliyyat Nazirliyinin icazəsi olmadan daşımaları dayandırdıqda;
- daşıma icazəsini üçüncü şəxsə verdikdə;
- sərhəd keçid məntəqəsində qanun pozuntusuna yol verildikdə;
- Nəqliyyat Nazirliyinə əvvəlki il ərzində daşınan sərnəşinlərin və reyslərin sayı haqqında vaxtında məlumat verilmədikdə.

Daşıyıcı müntəzəm rabitələrdə beynəlxalq avtomobil sərnəşin daşımalarını yerinə yetirən zaman avtobusda aşağıda göstərilən əlavə sənədlərin olmasını təmin etməlidir:

- verilmiş icazələr;
- marşrutun sxemi;
- hərəkət cədvəli;
- sürücülərin iş qrafiki;
- bilet uçotu və rəqəsi;
- daşıyıcıların adları;
- biletin seriya və nömrəsi;
- biletin təyinatı;
- biletin verilmə tarixi;
- reysin nömrəsi;

- oturacaq yerlərinin nömrəsi;
- yoladüşmə tarixi, vaxtı və yeri və s.

Müntəzəm rabitələrdə beynəlxalq avtomobil sərnişin daşımaları zamanı avtobusun marşrutda hərəkət cədvəli aşağıdakı məlumatlar əsasında tərtib edilir:

- sutkanın saatları, istiqamətlər, həftənin günləri və ilin mövsümləri üzrə sərnişin axınlarının həcmi;
- marşrutda yol şəraitinin xarakteristikaları;
- təhlükəli hərəkət sürətləri;
- marşrutda avtobusların daşıma imkanları;
- sürücülərin iş və istirahət rejiminə qoyulan tələblər və digər amillər.

10. Qeyri - müntəzəm rabitələrdə beynəlxalq sərnişin daşımaları

Avtomobil nəqliyyatı ilə qeyri – müntəzəm sərnişin daşınması müqaviləsi, sərnişin avtonəqliyyat vasitələrinin icazəsi (fraxtetmə) əsasında və ya öz ehtiyacları üçün yerinə yetirilir.

Qeyri – müntəzəm avtomobil sərnişin daşımaları zamanı tarif bir qayda olaraq ümumi yürüşün bir kilometri və avtonəqliyyat vasitəsinin işləmə vaxtı (saat-

lar) üzrə, onun tutumu və komfortluğuna əsasən təyin edilir. Sərnişin avtonəqliyyat vasitəsinin tələb olunan tutumu və komfortluğu sifarişçi tərəfindən müəyyən edilir.

İcarə (fraktetmə) müqaviləsi əsasında qeyri-müntəzəm sərnişin daşımalarının yerinə yetirilməsi üçün sifarişlər hüquqi və fiziki şəxslərdən yazılı formada bir qayda olaraq daşımaların başlanmasına 3 gün qalmışdan gec olmayaraq qəbul edilir.

Avtomobil nəqliyyatı ilə qeyri-müntəzəm sərnişin daşımaları zamanı sürücüdə daşımaların sifarişçisi və daşıyıcı tərəfindən təsdiq edilmiş formulyar olmalıdır. Bu formulyarda aşağıdakı məlumatlar göstərilir:

- sərnişin nəqliyyatının markası və modeli, dövlət qeydiyyat nömrəsi, icazə verilən oturacaq yerlərinin sayı;
- daşıyıcının rekvizitləri (adı, ünvanı, qeydiyyat nömrəsi);
- işçi heyətin üzvlərinin soyadları və adları;
- marşrutun sxemi;
- sərnişinlərin siyahısı;
- tərtib olunma tarixi, daşıyıcı və ya təşkilatçının imzası, ştampı yaxud möhürü;

- səlahiyyətli orqanların qeydləri və ştampları və ya möhürləri (beynəlxalq daşımalarda).

CEMT/CM(95)/3 FİNAL qətnaməsinə uyğun olaraq daşıyıcı rəsmi vəzifə sahibinin yoxlaması zamanı formulyarı təqdim etməlidir. Bu qətnaməyə görə formulyar blanklarının sayı 25 ədəd olmaqla kitabça şəklində yığılmalıdır. Hər kitabçanın öz nömrəsi olmalıdır. Formulyar, həmçinin 1-dən 25-ə qədər nömrələnəlidir. Kitabçanın üzlüyündəki mətn rəsmi dildə və ya avtobusun qeydə alındığı ölkələrə uyğun bir neçə rəsmi dildə çap olunmalıdır. Qeydlər çap hərfləri və silinməyən mürəkkəblə aparılmalıdır. Kitabça daşıyıcının adına yazılır və digər şəxslərə verilə bilməz. Formulyarın I nüsxəsi reys ərzində aid olduğu avtobusda saxlanmalıdır.

Daşıyıcı formulyarın düzgün və tam doldurulmasına nəzarət etməlidir. CEMT/CM(95)/3 FİNAL qətnaməsi ilə müəyyən edilmiş formulyarın forması əvəzinə ACOR sazişi ilə nəzərdə tutulmuş formadan da istifadə etmək olar.

Formulyar daşıyıcı tərəfindən hər bir reys üçün 2 nüsxədə tərtib edilməlidir. Xarici ölkəyə sərnəşinsiz daxil olan zaman formulyar sərnəşinlər avtobusa oturdulan zaman tərtib oluna bilər.

Formulyarda daşıma növləri aşağıdakı hərfi işarələrlə qeyd edilir:

A. – “bağlı qapılar arxasında tur (dövrə)” – CEMT üzvü olan ölkələrin ərazisində və əksinə daşımalar;

B. – “təyinat məntəqəsinə sərnəşinlə, əksinə sərnəşinsiz” daşımalar;

C. – xarici ölkə ərazisində yerləşən təyinat məntəqəsinə sərnəşinsiz həyata keçirilən, əks istiqamətdə isə sərnəşinlə yerinə yetirilən daşımalar: bu halda bütün sərnəşinlər avtobusun qeydə alındığı ölkəyə çatdırılmaq üçün eyni bir yerdə avtobusa minirlər.

Bu zaman sərnəşinlər:

C.1 – CEMT üzvü olmayan ölkənin ərazisində və ya CEMT üzvü olan, lakin nəqliyyatın qeydə alınmadığı və ya sərnəşinlərin avtobusa oturdulmadığı ölkədə qrup yaradılır və bu qruplar daşımalar haqqında, onlar sonuncu ölkənin ərazisinə gəlməmişdən əvvəl bağlanan müqavilə əsasında formalaşır və ya:

C.2 - B bəndində göstərilən həmin daşıyıcının etdiyi reys vasitəsilə CEMT üzvü olan ölkənin ərazisinə çatdırılır və orada onlar yenidən sərnəşin avtomobil nəqliyyatına oturdulur və ya:

C,3 – daşıyıcı təsis edildiyi CEMT üzvü olan ölkəyə gediş üçün dəvətnamə almış və gediş haqqının

ödənilməsi dəvət edənin üzərinə düşməklə yerinə yetirilən daşımalar.

Qeyri – müntəzəm avtomobil sərnişin daşımaları zamanı reys ərzində sərnişin avtobusa hər bir başqa sərnişin oturdula bilməz və heç kim avtobusdan düşürdülə bilməz (xüsusi hallardan başqa).

11. Beynəlxalq sərnişin daşımaları iştirakçılarının hüquq və vəzifələri

11.1. Sərnışinlərin, avtomobil daşıyıcıların, sərnışin avtonəqliyyat vasitəsinin işçi heyəti üzvlərinin hüquq və vəzifələri

Sərnışinin hüquqları aşağıdakılardır:

- marşrut üzrə gediş biletini əldə etmək, avtobusun salonunda biletdə göstərilən yeri tutmaq, yer göstərilmədikdə boş yeri tutmaq;
- müntəzəm avtobus marşrutlarında ayrıca yer tutmadan və gediş haqqı ödəmədən özü ilə 5 yaşına qədər uşağı aparmaq , digər güzəştlərdən istifadə etmək;
- daşıma haqqı ödəmədən yuxarıda qeyd ediyimiz hədlərdə baqaj və əl yükünü, əl arabasını və s. aparmaq;

- gediş haqqı alınmış biletin qiymətindən artıq olarsa, əlavə ödəniş etmədən alınmış biletlə getməkalmaq;
- gediş haqqı alınmış biletin qiymətindən aşağı olarsa, aradakı fərqi geri alaraq getmək;
- gediş başlananadək bileti geri qaytararaq və ödənilmiş pulu geri;
- daşıyıcıdan sərnişin daşınması müqaviləsinin müddəalarından irəli gələn tələblərin yerinə yetirilməsini tələb etmək;
- daşıyıcının təqsiri səbəbindən vurulmuş zərərin və ziyanın əvəzini almaq;

Sərnişinin vəzifələri aşağıdakılardır:

- bu Qaydaların və digər hüquqi normativ aktların müddəalarından irəli gələn tələblərə əməl etmək, daşıyıcı ilə bağlanan müqavilənin şərtlərini yerinə yetirmək;
- vaxtında bilet əldə etmək və gediş haqqını tam həcmdə ödəmək;
- baqaj qəbzini əldə etmək (lazım gəldikdə);
- özünün və uşağının gediş biletinin, baqaj qəbzini və s. əslini özündə saxlamaq və tələb olunan hallarda təqdim etmək;

- avtobusu yalnız minik meydançasında, meydança olmadıqda isə səkidə gözləmək və s.

Sərnişinə aşağıdakılar qadağandır:

- gediş haqqını, habelə baqajın haqqının ödənilməsini təsdiq edən sənədlər olmadan gedişi həyata keçirmək;
- gediş sənədlərini saxtalaşdırmaq və onların üzərində düzəlişlər etmək;
- sürücünün düqqətini yayındırmaq;
- əl yükünü sərnişin nəqliyyatının oturmaqlarının üstündə, habelə giriş yerləşdirmək;
- avtobusun qapılarına söykənmək;
- avtobusun salonunu zibilləmək;
- daşınması qadağan olunan əşyaları aparmaq;
- avtobusun salonunda sərnişinlər üçün narahatlıq yaradacaq yoluxucu xəstəliyə yoluxma təhlükəsi yarada bilən xəstə heyvan və quş aparmaq;
- avtobusun salonunda aerosol və digər püskürdücü vasitələrdən istifadə etmək;
- sərhəd nəzarət zonasında olan avtobusdan özbaşına düşmək və ona özbaşına minmək;

Daşıyıcının hüquqları aşağıdakılardır:

- marşrutun keçdiyi yolların və küçələrin lazımi səviyyədə saxlanmasını daşımaların sifarişçisindən tələb etmək;
- daşımaların sifarişçisi və təşkilatçısı tərəfindən müqavilə öhdəlikləri pozulduqda, əvvəlcədən xəbərdarlıq etməklə marşrutda hərəkəti dayandırmaq;
- sərnişinlərdən müqavilənin şərtlərinə əməl olunmasını tələb etmək;
- sərnişinlərin gediş sənədlərini yoxlamaq;
- sərnişinlərin və avtobusun işçi heyətinin üzvlərinin həyat və sağlamlığına təhlükə yaranıqda reysi təxirə salmaq, hərəkəti dayandırmaq;
- təbii fəlakət, epidemiya və ya digər fəvqəladə halların baş verdiyi regionlara müntəzəm sərnişin daşımalarını sifarişçi və təşkilatçılarla razılaşdırmaqla dayandırmaq və ya məhdudlaşdırmaq və bu barədə əhalini kütləvi informasiya vasitələri ilə məlumatlandırmaq;
- sərnişinin tutduğu baqaj yerlərinin həcmi normadan artıq olduqda, onların daşınmasından imtina etmək;

- qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, daşıma haqqını təyin etmək;
- sərnişinin təqsiri səbəbsilə dəymiş ziyanı müəyyən edilmiş qaydada tələb etmək.

Aşağıdakı hallarda daşıyıcı və ya onun nümayəndəsi sərnişini daşınmaqdan imtina etmək hüququna malikdir:

- avtobusda boş yer olmadıqda yaxud oxa düşən yük yol verilən həddi aşdıqda;
- sərnişin ictimai asayişini pozduqda və ya onun davranışı cəmiyyətin əxlaq normalarına uyğun olmadıqda;
- sərnişinin vəstə və ya sərxoş vəziyyətdə olması digər sərnişinlər üçün narahatlıq yaratdıqda;
- sərnişin özü ilə digər sərnişinlər üçün narahatlıq yaradacaq yoluxucu xəstəliyə yoluxma təhlükəsi yarada bilən xəstə heyvan və quş aparmaq istədikdə;
- sərnişinin paltarları avtobusun salonunu və digər sərnişinlərin paltarlarını çikləndirə bildikdə;
- sərnişin gediş haqqını ödəmədikdə;
- sərnişin sürücünün, konduktorun və ya nəzarətçinin qanuni tələblərinə əməl etmədikdə;

Daşıyıcının vəzifələri aşağıdakılardır:

- sərnişin daşımalarının bu Qaydaların və AR digər normativ hüquqi aktlarının tələblərinə uyğun olaraq yerinə yetirmək;
- yola düşməzdən əvvəl sürücünü zəruri sənədlərlə, məlumatlarla təmin etmək;
- sürücülərin işinin təşkilini, işinə nəzarətin edilməsini və s. təmin etmək;
- gediş biletlərinin əvvəlcədən və cari satışı, habelə onların nəqliyyatın özündə satışını təşkil etmək;
- sürücülərin işini əmək və istirahət normalarına əməl etməklə təşkil etmək;
- avtobusun texniki və sanatoriya vəziyyətinin müəyyən olunmuş tələblərə uyğun olmasını təmin etmək;
- sərnişinlərə ödənişli və ya ödənişsiz əsaslarla elan etdiyi əlavə xidmətləri göstərmək;
- nəqliyyat xidmətləri ilə əlaqədar sərnişinlərin təkliflərinə baxmaq və sərnişinlərə göstərilən xidmətlərin səviyyəsinin xidmətlərin səviyyəsinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı tədbirlər görmək;

Müvafiq qaydada rəsmiləşdirilmiş sənədlər olmadan daşıyıcı tərəfindən müntəzəm marşrut üzrə sərnişin daşımalarının yerinə yetirilməsinə yol verilmir.

Avtobusun işçi heyətinin üzvləri aşağıdakı hüquqlara malikdirlər:

- bilet kassaları olmadıqda bilet və baqaj qəbzlərinin verilməsini təmin etmək;
- gediş haqqının ödənilməsinə nəzarət etmək;
- baqaj qəbzi itirildikdə onun mənsubiyyətini müəyyən etməklə təhvil vermək;
- sərnişinlərdən bu Qaydaların müddəalarına əməl olunmasını tələb etmək;
- nəzarət həyata keçirən şəxslərin qanunsuz hərəkətlərindən müəyyən edilmiş qaydada şikayət etmək;

Səlahiyyətlərinə uyğun olaraq avtobusun işçi heyətinin üzvlərinin vəzifələri aşağıdakılardır:

- bu Qaydaitarlarla, texniki və yanğın təhlükəsizliyi qaydalarını, yol hərəkətin qaydalarını, sərhad, gömrük, sanitar– gügüyenik və digər növ nəzarət qaydalarına bilmək və yerinə yetirmək;
- müəyyən edilmiş əmək və istirahət rejiminə əməl etmək;

- sərnişinlərin təhlükəsiz daşınmasını təmin etmək;
- zəruri hallarda sərnişinlərə ilkin tibbi yardım göstərmək və ya tibbi yardım çağırmaq yaxud yaxın tibb müəssisəsinə çatdırılmasını təmin etmək;
- yol- nəqliyyat hadisəsi baş verdikdə müəyyən edilmiş qaydalara uyğun hərəkət etmək;
- avtobusun, habelə onun salonu və baqaj bölməsini daimi olaraq lazımi sanitariya vəziyyətində saxlamaq;

Sifarişçi və ya təşkilatçı aşağıdakı hüquqlara malikdir:

- əhalinin sərnişin daşımalarına tələbatını öyrənmək;
- marşrutlarda dayanacaqların yerini və sayını müəyyən etmək;
- marşrutda daşıyıcıların işinə nəzarət etmək;
- zərurət yarandıqda hərəkət intervalında və ya cədvəlində dəyişiklik etmək;

Sifarişçi və ya təşkilatçıların aşağıdakı vəzifələri vardır:

- əhalinin sərnəşin daşımalarına olan tələbatını öyrənməklə marşrut şəbəkəsini formalaşdırmaq;
- beynəlxalq marşrutlarda sərnəşin daşımalarının yerinə yetirilməsinə dair müşahidələr keçirmək;
- daşıyıcıların sərnəşinlərə keyfiyyətli xidmət göstərməsinə nəzarət etmək;
- marşrutda gediş haqqında ediləcək dəyişiklik haqqında əhalini kütləvi informasiya vasitələri ilə məlumatlandırmaq.

11.2. Avtomobil daşımaları sifarişçisi və iştirakçılarının məsuliyyəti. Pretenziya və iddiaların verilməsi qaydaları. Avtomobil sərnəşin daşımalarına dövlət nəzarəti

Avtomobil daşıyıcısının, daşımaların sifarişçisi və təşkilatçısının məsuliyyəti.

Avtomobil nəqliyyatı ilə baqaj (əl yükünün) daşınması zamanı vurulmuş ziyana görə daşıyıcı aşağıdakı hallarda məsuliyyət daşıyır:

- baqaj (əl yükünün) daşıyıcının təqsiri səbəbindən itirildikdə, əskik çıxdıqda – müvafiq

olaraq itirilmiş yaxud əskik çıxmış baqajın dəyərinin azaldığı məbləğ miqdarında;

- baqaj (əl yükünün) daşıyıcının təqsiri səbəbindən zədələndikdə - onun dəyərinin azaldığı məbləğ miqdarında, zədələnmiş (xarab olmuş) baqajı bərpa etmək mümkün olmadıqda isə onun yam dəyəri miqdarında;
- qiyməti elan olunmaqla daşınmaya təhvil verilmiş baqaj itirildikdə - həmin baqajın elan olunmuş real qiyməti miqdarında.

Ləngimə üzündən sərnişin daşımalarından imtina etdikdə daşıyıcı və ya sərnişin daşımalarının təşkilatçısı daşıma haqqını sərnişinə qaytarmalıdır.

Avtomobil nəqliyyatı ilə sərnişin daşımalarının si-farişçisinin təqsiri səbəbindən daşıyıcının əmlakına, həmçinin daşıyıcının məsuliyyət daşdığı III şəxslərin əmlakına vurulmuş ziyanə görə məsuliyyət daşıyır.

Sərnişin daşınması müqaviləsinin şərtlərinin digər şəkildə pozulması daşıyıcının əlavə xərclər çəkməsinə səbəb olduqda, məsuliyyət AR – nın qanunvericiliyi və tərəflərin əldə etdiyi razılaşma ilə müəyyən edilir.

Pretenziya və iddiaların verilməsi qadası və müddəti.

Daşıyıcının təqsiri üzündən baqajın itirilməsi, zədələnməsi zamanı akt tərtib olunur və vurulmuş ziyanın ödədilməsi üçün əsas hesab olunur.

Akt daşıyıcının və ya avtovağzalın nümayəndəsi tərəfindən tərtib olunaraq sərnişin və həmin nümayəndə tərəfindən imzalanır.

Pretenziya baqajın (əl yükü) itirilməsi, varab olması və ya zədələnməsi aşkar olduğu gündən 30 gün ərzində verilə bilər.

Daşıyıcı pretenziyaya və ona əlavə edilmiş bütün sənədlərə daxil olduğu gündən 30 gün müddətinə baxmalı və nəticəsini ərizəçiyə bildirməlidir.

Avtomobil nəqliyyatı ilə sərnişin daşımalarından irəli gələn tələblər üçün iddia müddəti altı ay təşkil edir. Bu müddət şəxsin ona zərər vurulmasını bildiyi və ya bilməli olduğu andan hesablanır. Pretenziyanın verilməsi iddia müddətinin axınına pretenziyanı almış tərəfin onu təmin etməkdən imtina etməsi barədə müvafiq sənədlər əlavə etməklə yazılı bildiriş verdiyi günədək dayandırır. Pretenziya qismən təmin edildikdə, yalnız onun təmin edilməmiş hissəsinə dair iddia müddətinin axını təzələnilir.

Avtomobil nəqliyyatı ilə sərnişin daşımalarının yerinə yetirilməsinə dövlət nəzarəti.

Avtomobil nəqliyyatı ilə sərnişin daşınmasının yerinə yetrilməsinə, o cümlədən bu sahədə AR-nın qanunvericilinin və tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin tələblərinə riayət edilməsinə nəzarət AR-nın Nəqliyyat Nazirliyi və onun səlahiyyətli qurumları, habelə səlahiyyətləri daxilində digər orqanları tərəfindən həyata keçirilir.

Xətdə olan sərnişin avtonəqliyyat vasitəsinin işinə nəzarət edən səlahiyyətli şəxsin nəzarəti həyata keçirmək hüququnu təsdiq edən xidməti vəsiqəsi və həmçinin yoxlamanın nəticələrini qeyd edilməsi üçün ciddi hesabat sənədlərinə (aktlar protokol planklarına) malik olmalıdır.

Yoxlamayı həyata keçirən şəxs avtobusun işçi heyətinə yoxlama hüququnu təsdiq edən sənədi təqdim etməlidir. Sürücü və konduktor isə öz növbəsində lazımi sənədləri təqdim etməli, yoxlamanın keçirilməsinə lazımi köməklik göstərməli və nəzarət edən şəxsin göstərişlərini yerinə yetirməlidirlər.

BYD kitabçasından istifadə etməklə yük daşımalarında gömrük Konvensiyasının tətbiqi

BYD tətbiq edilməklə yük daşımaları barədə gömrük konvensiyasının ölkəmizdə tətbiqinə Az.-Respublikası Prezidentinin 31 mart 1997-ci il tarixli 527 sayılı sərəncamı ilə başlanmışdır.

BYD konvensiyasına qoşulmuş Az.Respublikasında malların aralıq yükləmə - boşaltmalar həyata keçirilmədən yol nəqliyyat vasitələrində və konteynerlərdə müqavilə tərəflərindən birinin göndərilmə gömrükxanasından bir və ya bir neçə sərhadən keçməklə, digər müqavilə iştirakçısı tərəfinin təyinat gömrükxanasına aiddir, bir şərtlə ki, BYD əməliyyatının başlanğıcı və sonu arasındakı müəyyən bir hissəsi avtomobil nəqliyyatı ilə həyata keçirilir.

AR - da BYD prosedurasına əməl olunmaqla daşınan mallar aralıq gömrükxanalarında (idxal zamanı giriş, tranzit zamanı giriş və çıxış) idxal və ya ixrac rüsum və vergilərinin ödənilməsindən və depozitə qoyulmasından azad edilir. Həmin gömrükxanalarda BYD kitabçasının rəsmiləşdirilməsi üçün yığımlar tutulmur.

BYD prosedurana əməl olunmaqla plomblanmış yol nəqliyyat vasitələrində və ya plomblanmış konteynerlərdə daşınan mallar bir qayda olaraq aralıq gömrük-xanalarda gömrük baxışından azad olunurlar.

Gömrük baxışı müstəsna hal kimi nəqliyyat vasitələrinin plomblanmış bölmələrində və ya konteynerlərdə BYD kitabçasının yük manifestində göstərilməyən əşyalar olmasına güman etməyə kifayət qədər əsaslar olduğu təqdirdə həyata keçirilə bilər.

BYD prosedurası Az. Respublikasında o şərtlə tətbiq olunur ki, mallar:

- BYD konvensiyasına və təsdiq edilmiş Əsasnaməyə uyğun olaraq doldurulmuş və sənədləşdirilmiş BYD kitabçası ilə müşayiət olunsun;
- zəmanətverici birliyin təminatı ilə təmin olunsun;
- əvvəlcədən gömrük möhür və plombları altında (ağır çəkili və qabaritsiz yüklərin daşınması istisna olmaqla) daşımaya icazə verilmiş avtomobillərdə, yol nəqliyyat vasitələrindən ibarət qatarlarda və ya konteynerlərdə daşınır.

Nəqliyyat vasitələrinə “TİR” yazısı olan düzbucaqlı lövhəcik qabaqda yerləşdirilir, digər bu cür lövhəcik isə nəqliyyat vasitəsinin arxasına elə bərki-

dilir ki, onlar aydın görünsün. Bu lövhəciklər çıxarıla bilən olmalıdır.

Göndərilmə gömrükxanaları yalnız bir ölkədə, təyinat gömrükxanaları isə ikidən artıq olmayan ölkələrdə yerləşməlidir. Göndərilmə və təyinat gömrükxanaları -nın ümumi sayı dördədən artıq olmamalıdır.

BYD kitabçası tətbiq edilməklə daşımanın bir hissəsi BYD Konvensiyası və ya BYD prosedurasının müqavilə tərəfi olmayan ölkənin ərazisindən keçən zaman BYD əməliyyatı yolun bu hissəsində dayanır. BYD prosedurasına əməl olunmaqla daşıma gömrük möhürləri və plombları və digər identifikasiya (eyniləşdirmə) vasitələrinin zədələnmədiyi halda yenidən davam etdirilir.

BYD kitabçası 4 səhifəli üz qabığından, kəsilməyən (qoparılmayan) ½ nömrəli sarı vərəqdən və ½ nömrəli kötükdən, 1 nömrəli (kəsilən) vərəqlərdən və 1 nömrəli (kötüklərdən (ağ rəngli), 2 nömrəli kəsilən vərəqlərdən və 2 nömrəli kötüklərdən (yaşıl rəngli) və ya nəqliyyat hadisəsinə dair protokollardan (sarı rəngli) ibarətdir.

Kəsilən vərəqlərin və onların kötüklərinin (1 və 2) birləşməsi (kombinasiyası) bir qayda olaraq hər bir ölkədə (göndərilmə ölkəsində və giriş gömrükxa-

nalarında), 2 nömrəli kəsilən vərəq və 2 nömrəli kö-tük isə çıxış və təyinat gömrükxanalarında istifadə olunmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Hal-hazırda istifadə edilən BYD kitabçaları 14 və ya 20 vərəqdən (yəni 7 və ya 10 komplekdən) ibarətdir və müvafiq olaraq 7 və ya 10 dövlətin ərazisindən keçməklə daşıma üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Qarışıq daşımalar həyata keçirilən zaman BYD kitabçasına xüsusi vərəq əlavə edilə bilər.

Bu vərəq müstəsna olaraq daşıyıcıların ehtiyacları üçün nəzərdə tutulur, gömrük orqanları tərəfindən doldurulmur və ona nəzarət edilmir, ancaq onlar tərəfindən əlavə məlumat almaq məqsədilə, zəruri olduqda istifadə edilir.

BYD prosedurasına əməl olunmaqla daşımaları həyata keçirməyə yalnız BYD kitabçasının sahibinin hüququ vardır. BYD kitabçaları 1975-ci il BYD konvensiyasına iştirakçı dövlətlərinin zəmanət birlikləri tərəfindən verilir.

Az.Respublikasında BYD kitabçaları ABADA tərəfindən verilir. BYD kitabçaları ingilis və rus dillərində çap olunan birinci kəsilməyən sarı vərəqi çıxmaq şərti ilə fransız dilində çap olunur.

BYD kitabçasında pozmalara və ləkələmələrə yol verilmir. Bütün düzəlişlər yanlış məlumatların üstündən xətt çəkilməsi yolu ilə aparılır. Düzgün məlumatlar yuxarıdan yazılır və müvafiq olaraq BYD kitabçasının sahibi gömrükxana tərəfindən təsdiq edilir.

Zəmanət birliyi BYD kitabçasının etibarlılıq müddətini müəyyən edir və üz qabığının birinci səhifəsində I qrafada göstərilir. Bu müddət bitdikdən sonra BYD kitabçası göndərilmə gömrükxanası tərəfindən rəsmiləşdirmə üçün qəbul edilə bilməz. Əgər BYD kitabçası, onun etibarlılıq müddətinin sonuncu günü və ya bu tarixədək göndərilmə gömrükxanası tərəfindən rəsmiləşdirmə üçün qəbul edilmişsə, onda BYD kitabçası proseduraya əməl edilməklə daşıma başa çatanadək etibarlıdır. BYD kitabçasının etibarlılıq müddəti yalnız BYD kitabçası verən zəmanət birlikləri tərəfindən uzadıla bilər. Müddətin uzadılmasına dair məlumatlar BYD kitabçasının I qrafasında göstərilir və zəmanət birliyinin möhürü ilə təsdiqlənir.

BYD kitabçaları qeyd – şərtlə və qeyd – şərtsiz rəsmiləşdirilə bilər. Qeyd- şərtlər BYD prosedurasına əməl edilməklə malların çatdırılmasını və tranziti zamanı qayda pozuntularına aid olmalıdır. Qeyd – şərtlər kəsilən vərəqin 27-ci qrafasında və BYD kitab-

çasının, kötüyünün 5-ci qrtafasında göstərilir. Bu zaman həmin qrafalara “R” qoyulur və qayda pozuntusunun rus dilində qısa təsviri verilir.

BYD kitabçası qeyd-şərtsiz rəsmiləşdirilmişsə, həyata keçirilmiş gömrük rəsmiləşdirilməsinə dair şəhadətnamə qeyri - qanuni və ya aldatma yolu ilə alındığı və ya malların təyinat gömrükxanalarına və ya çıxış gömrükxanalarına çatdırılmadığı hallar istisna olmaqla, gömrük orqanları zəmanət birliyindən gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməsini tələb edə bilməzlər.

Respublikamızda BYD kitabçasının zəmanət birliyi (assosiasiyası) – Azər-baycan Beynəlxalq Avtomobil Daşıyıcıları Birliyi Assosiasiyasıdır. Zəmanət haqqında müqaviləyə əsasən ABADA, Az. Respublikasının Qanunvericiliyi pozulduğu halda daşıyıcılar tərəfindən ödənməli olan gömrük rüsum və ya vergilərini ödəməlidir. ABADA-nın məsuliyyəti, BYD kitabçasının hansı maddi zəmanət assosiasiyası tərəfindən verilməsindən asılı olmayaraq, BYD prosesinə əməl edilməklə malları Az. Respublikası ərazisi üzrə daşıyan həm Azərbaycan, həm də əcnəbi daşıyıcılarına şamil edilir.

ABADA BYD kitabçası sahibi və həmin tədiyyələri ödəməli olan, daşımanın yerinə yetirilməsində iştirak edən digər şəxslərlə birlikdə əsasnamə ilə müəyyən edilmiş sənədlər təqdim edildikdən sonra, gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməsini təmin edir.

Hər bir BYD kitabçası üçün 50000 ABŞ dolları həddində gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməsinə təminat verilir. Göstərilən məbləğ milli Bankın ödəmə günündən əvvəlki gündə qüvvədə olan məzənnəsi üzrə manatla ödənilir. Hər bir BYD kitabçası üzrə ən yüksək məbləğin məhdudlaşdırılması Əsasnamənin I bölməsində göstərilən alkoqollu içkilər və tütün məmulatlarına şamil edilmir.

ABADA təkcə BYD kitabçasında sadalanan mallar üçün yox, həm də kitabçada sadalanmayan, lakin yol nəqliyyat vasitəsini plomblanmış yük bölməsində və ya plomblanmış konteynerdə olan istənilən mallar üçün də məsuliyyət daşıyır.

Yol nəqliyyat vasitələri və konteynerlər BYD konvensiyasının texniki tələblərinə uyğun olmalıdır. Yəni, yol nəqliyyat vasitələri buraxılış (icazə) şəhadətnaməsi ilə müşayiət olunmalıdır, konteynerlərdə

isə buraxılışa icazə verilməsi barədə löv-həciklər olmalıdır.

Azərbaycan nəqliyyat vasitələrinə icazə verilməsinə dair şəhadətnamələr mütləq qaydada Azərbaycan Respublikasının göndərilmə gömrükxanasına təqdim olunur. Digər hallarda icazəyə dair şəhadətnamə təqdim olunmaya bilər, buna baxmayaraq yol nəqliyyat vasitələri (konteynerlər) BYD Konvensiyasının texniki tələblərinə uyğun olmalıdır.

Ağır çəkili və qabaritsiz yüklərin daşınmasında icazə şəhadətnaməsi təqdim edilmir.

Ədəbiyyatlar

- 1. Məmmədov Y. Ə., Heydərov Ş. H., Tağızadə Ə. H., Həsənov F. F. “Beynəlxalq avtomobil daşımaları” Bakı – 2018**
- 2. “Nəqliyyat haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu Bakı 11.07.1999 – cu il**
- 3. “Avtomobil nəqliyyatı ilə yük daşınması Qaydaları” Bakı – 17. 09. 2009**
- 4. Avtomobil nəqliyyatı ilə sərnişin və baqaj daşınması Qaydaları” Bakı – 17.11. 2009**
- 2. Mais Səfərov “Beynəlxalq daşımaların təşkili və idarə edilməsi”. Bakı - 2011**
- 3. Cavadov Ə. Ə. “Beynəlxalq daşımalar” 2009**

4. В. М. Курганов, Л. Б. Миротин “ Международные перевозки”, 2011